

ÚTON A FENNTARTHATÓ MEZŐGAZDASÁG FELÉ

**FŰSZERES, VIRÁGOS
BIOKERT**

2016. november

GREENPEACE

IMPRESSZUM

ÍRTA: Lechner Judit

A Greenpeace világnézetileg semleges szervezet, emellett értéknek tekinti a sokféleséget és úgy gondolja, hogy tanulhatunk a különböző megközelítésekből. Jelen kiadvány szerzője tapasztalt biokertész, aki illeszkedve az európai gyógy- és fűszernövény-termesztés keresztény gyökereihez nem csak gyakorlati tanácsokat, hanem szellemi útmutatót is kínál a kertészkedéshez.

SZERKESZTETTE: Rodics Katalin, Márta Krisztina, Schmidt Hajnalka
A KÜLÖN JELZÉS NÉLKÜLI FOTÓK: Járdány Bence és Milutinovits Panka
GRAFIKAI TERVEZÉS, NYOMDAI ELŐKÉSZÍTÉS: Vilmányi Judit
NYELVI LEKTOR: Babai-Mező Borbála
CÍMLAPKÉP: Járdány Bence/Greenpeace

ISBN 978-615-80465-3-4

KIADTA: Greenpeace Magyarország Egyesület
1143 Budapest Zászlós utca 54.

www.greenpeace.hu

FELELŐS KIADÓ: Schmidt Hajnalka
Budapest, 2016. november

TOVÁBBI INFORMÁCIÓ: info.hu@greenpeace.org

A kiadvány a Folprint zöld nyomdában, Cyclus ofszet típusú papírból készült, melyet teljes egészében újrahasznosított hulladékpapírból, klórszármazékok és optikai fehérítők felhasználása nélkül állítanak elő. A kiadvány nyomtatásához Michael Huber München RESISTA típusú, ásványolajmentes, újratermelődő növényolaj alapú, környezetbarát nyomdafestéket használtak. A nyomda Process-free thermal CTP és Alcohol-free Printing technológiát alkalmaz.

TARTALOMJEGYZÉK

ELŐSZÓ	5	A VETEMÉNYESKERT VÉDŐNÖVÉNYEI	30
A TÁJBA ILLESZKEDŐ KERT	6	AZ ÓVILÁG VETEMÉNYESKERTJE	31
Mitől más a biokert?	7	ŐRZŐ, VÉDŐ TÁRSAK A VETEMÉNYESBEN	31
Fair trade, méltányosság újragondolva	7	Kapor	31
A biokert különleges tartozékai	8	Bazsalikom	33
Nézzétek az ég madarait!	8	Bársonyvirág	33
VIRÁGOS KERT VALA HÍRES PANNÓNIA	9	Csombor	34
SZÜNTELEN VALÓ ELEVEN SÖVÉNY	10	Körömvirág	34
AZ ERDŐ DAJKÁJA, A TŰSKEBOZÓT	11	Tatárhagyma	34
Vadrózsa	12	Sarkantyúka	34
Galagonya	12	Metélőhagyma	36
Kökény	14	NAPOS ÉVELŐÁGYAK NÖVÉNYEI	36
Homoktövis	14	Bíbor kasvirág	36
Bodza	14	Keskenylevelű kasvirág	37
Fagyal	15	Muskotályzsálya	37
Mogyoró	15	ÁRNYÉKKEDVELŐ NÖVÉNYEK	37
Tüskefilozófia	17	Lestyán	38
ÉGI KALENDÁRIUM	19	Medvehagyma	38
Biodinamikus gondolkodás	20	Fekete nadálytő	39
A KERT FÁINAK KIVÁLASZTÁSA	22	HASZONTALAN ÉS HASZNOS GYOMOK	39
GYÓGNÖVÉNYISMERETÜNK KETTŐS FORRÁSA	24	KOMPOSZTÁLJUNK!	41
A HÁZIKERT GYÓGYÍTÓ NÖVÉNYEI	25	A NÖVÉNYEK SZAPORÍTÁSA	43
Kerti kakukkfű	25	A MAGVETŐ FELELŐSSÉGE	45
Szurokfű	26	MŰVELJÜK ÉS ŐRIZZÜK!	46
A KÖZÉPKORI KOLOSTORKERTEK ÖRÖKSÉGE	26		
Izsóp	26		
Orvosi zsálya	27		
Levendula	27		
Rozmaring	29		

ELŐSZÓ

Sokszínűség. Ez az egészséges élet alapja. Ez az, ami mai világunkban a leginkább veszélyeztetett. Legyen ez az élővilág sokszínűsége vagy a nyelv, a zene, a viseletek, szokások, szimbólumok, vagyis a kultúrák változatossága – mind-mind egyre riasztóbb gyorsasággal tűnik el szemünk előtt napról napra.

Holott a sokféleség nemcsak a természetes élő rendszerek stabilitását biztosítja, hanem a miénket, embereket is. Minél színesebb az egyéniségünk, minél többféle dologhoz értünk, annál nagyobb biztonságban – és meggyőződésben, hogy annál nagyobb boldogságban is – létezzünk e világban. Hiszen a világnak is erre van szüksége. Különösen most, az egyre mélyülő környezeti, társadalmi, gazdasági válság közepette.

A Greenpeace-nek meggyőződése, hogy a válságoknak van egy közös gyökere, okozója. Ez a jelenlegi agyonvegyszerezett, ezzel a természetet feleslegesen tönkretévő, túlgépesített, így az emberi munkát, a parasztságot, valamint ennek tudását kirekesztő, nagy monokultúrákon kevésféle terményt termelő és ezzel gazdasági hasznónövényeinket, változatos táplálékforrásainkat beszűkítő ipari mezőgazdaság.

A jó hír az, hogy van megoldás. Ez az ökológiai gazdálkodás, amely a természettel és az emberek egészséges ételmiszer iránti igényével összhangban, minden eddigi ellenkező állítással szemben ma már bizonyítottan biztosítani tudja az emberiség táplálékát.

Ezért a célért dolgozunk, ennek megismertetése, elterjesztése érdekében jelentjük meg kiadványainkat. Ez a kötet több okból is különösen kedves a szívünknek. Először is azért, mert szerzője, Lechner Judit széleskörű műveltségével, holisztikus látókörével, a múlt tudását, értékeit és a jelen új kutatási eredményeit is magába foglaló, lélekemelő előadásmódjával az egyik legkedveltebb előadója, szakembere az adott témának.

A másik nagy pozitívuma ennek a kiadványnak, hogy mindannyiunkhoz szól. Sokszor érezzük azt, hogy igen, látjuk, hogy rossz irányba megy a világ – de mit is tehetek én, hogy ezt megállítsam, hogy ezen változtatni tudjak. Nagyon sokat. Ehhez, a rendszer alulról induló újrakonstrukciójához, a „kezdjük magunkon a változást, amit a világban látni szeretnénk” szemlélet elterjedéséhez adhat nagy segítséget ez a tanulmány, a „hogyan is lássunk hozzá” rengeteg ötletével.

A szerző nemcsak nagyon konkrét ültetési, növénytársítási, gyógynövény-hasznosítási tanácsokat ad, hanem a gondolkodásmódunkat is szeretné átalakítani. Hogy felismerjük, milyen csodálatos a természet, bizzunk az erejében és ennek révén jöjjön létre bennünk is a megújulás. Mivel Európában vagyunk, az itteni gyógy- és fűszernövények termesztése a keresztény gyökerekből táplálkozik. Ebből adódóan a könyv hangvétele is más, mint eddigi kiadványainké. Ezt külön értéként éljük meg, hiszen az ökotermelők és a módszerek is sokszínűek. Ezt is követheti az, aki sorban megjelenő kiadványainkat kézbe veszi. A természetben működő sokféle ismert – és talán nem mindenki által elismert – erőnek a sokszínűségét, fontosságát is felfedi ez a rendkívül olvasmányos kis könyv.

És ha a körülöttünk lévő világ talán túlságosan is forrong, sokszor áttekinthetetlen, akkor is van menedék: ez lehet saját kiskertünk. Ahogy kedves szerzőnk írja: „Ma sem tudjuk elzárni a külvilágtól saját kis birodalmunkat, de a természetes növénytakaró visszaszorulása, a mezőgazdasági területek intenzív túlhasználata miatt a gyógyító, kiegyensúlyozó erőknek sokszor a saját kertünkön belül kell helyet biztosítanunk.”

Rodics Katalin
regionális kampányfelelős, Greenpeace

A TÁJBA ILLESZKEDŐ KERT

„Áldjon, Uram, mi Földanya-nénénk,
ki tart és táplál minket, hogy megélnénk,
ki fűvet hajt és gyümölcsöt terem és sok színes virággal élénk.”

Szent Ferenc: Naphimnusz. Dsida Jenő fordítása

A természetes kert, biokert kialakítása mindig úgy kezdődik, hogy megfigyeljük a tájat, a kert, az épület tájolását és a környékbeli kertek szépen fejlődő növényeit. **„Teremtsetek jó élőhelyeket, a növények maguktól odajönnék.”** – mondták régen a kertészek. Nagyon sok vadon élő gyógynövény magától is megjelenik a kertben, ha neki tetsző helyet talál. Ha ezeket megismerjük, meghatározzuk, sok segítséget kapunk a kert új lakóinak kiválasztásához is, hiszen a növények jellegzetes társulásokat alkotnak, ami az adott hely klimatikus viszonyainak tökéletesen megfelel, és jelzi a talaj kémhatásától kezdve a napsütéses órák számát, a csapadék mennyiségét is, csak meg kell ismerni a nyelvet, amin szólnak hozzánk.

Ha kertre gondolunk, elsősorban fák, fűvek, virágok jelennek meg a szemünk előtt, hiszen azok adják a táplálékot, gyógyító erőt, árnyékot, párás, üde levegőt – csupa hasznuk van hát számunkra. De ha csöndben, szemlélődve figyeljük a kert életét, feltűnik, hogy a növények közösségben, kölcsönös egymásrautaltságban léteznek a rovarvilággal, a madarakkal, emlősökkel.

És ez még a látványosabb része a dolognak, hiszen a szemünk előtt zajlik: a virágok illatpárájában mozgó rovarok világa fölé borul a madarak által belakott fényes levegőréteg, de lefelé, a gyökerek között, a talajban is nagy az élet! Ez már a gombák, csigák, ászkák nyirkos, korhadó, számunkra kevésbé barátságos világa. Ha a virág kelyhében mesebeli tündért vélünk ücsörögni, akkor lent, a nyirkos homályban már a törpék, manók motoszkálnak. Itt már nincsenek színek, az illatok is inkább fanyar, kesernyés zamatúak.

A mai, konvencionális módon gazdálkodó kertészek ezekről a „haszontalan” lényekről nemigen vesznek tudomást, csak ha a gazdasági növényekben kárt okoznak – viszont akkor kíméletlenül elpusztítják a kártevőnek, kórokozónak kikiáltott rovar, gombát, baktériumot. Ezt az eljárást tartja a közmegegyezés növényvédelemnek.

Igaz, a madár is megöli a hernyót, de nem ellenség, hanem eleség a számára: az életét elveszi, de elsajátítja energiáját, rendezettségét, beépíti saját testébe. Nincs **hulla**, nincs hulladék, csak egymásba átalakuló életalakzatok vannak. Az egyed pusztulása nem érinti a faj fennmaradásának esélyeit – a természet nagy tartalékokkal dolgozik. A madár soha nem irtja ki az összes hernyót, mert „tudja”, hogy jövőre is kell táplálék, a következő nemzedéknek. A növényevő, legelésző állatfajoknak is szükségük van az őket tizedelő ragadozókra, hogy ne szaporodjanak túl, mert akkor esetleg felélik az összes táplálékot, így az egész populáció összeomlik. Ha ragadozó nincs, belső élősködők jelennek meg, szaporodnak föl, állandó törekvést figyelhetünk meg tehát egy dinamikus egyensúly fenntartására.

Egy faj – legyen az növény, állat, gomba – egyedszámában soha nem a maximumra törekszik, hanem a számára ideális optimumra. Az árutermelő kertész logikája más, ezért a kiegyensúlyozó erőket, gombabetegségeket, állati kártevőket vegyi fegyvereivel visszaszorítja a terméstöbblet, a növényből kiperéselhető maximális hozam érdekében. Ez persze minőségromlással, sőt, a szermaradványok miatt egészségünk veszélyeztetésével jár – de a piac, az áverseny diktál.

Az ember tápláléka sem más, mint növény és állat: ha erős mérgekkel, pusztító szándékkal avatkozik bele a harmóniába, ő maga is megbetegszik. Hogy termelhetné éppen gyógyításra szánt növényeit műtrágyával megzavart, gyomirtótól halottá vált talajban? Teremtsünk hát számukra egészséges, élettől nyüzsgő biokertet!

Mitől más a biokert?

A biokert, ha ellenőrzött, minősített, hivatalosan is elismert tanúsítvánnyal rendelkezik, bizonyos szabályok, megkötések szerint művelhető. Vannak tiltások: nem használhat a kertész gyomirtót, műtrágyát és erős hatású, felszívódó „növényvédő” szereket. A tápanyag-visszapótlás szerves trágyával, zöldtrágyázással, pillangós növények segítségével és a vetésforgó következetes alkalmazásával történik. A csávázószer, a raktározás során használható, erősen mérgező kártevőirtók, riasztószer is részben tiltottak, de minden évben újra kiadnak az ellenőrző szervezetek egy pozitív listát, amely tartalmazza a gazdálkodásban megengedett vegyszereket, talajjavító, növényvédő anyagok listáját. Ezek a szűken vett ajánlások, de a valódi megújulás a gondolkodásmódban, szemléletben kell, hogy megtörténjen. Ez már nem ellenőrizhető hatóságilag.

Fair trade – méltányosság újragondolva

„Nos, a bér, amelyet a földeteket learató munkásoktól levontatok, felkiált, és az aratók szava felhatolt a Seregek Urának fülébe.”

Jak. 5.4

A „fair trade”, magyarul méltányos kereskedelemről származó termékek már elég régóta ismertek világszerte. A fogalom azt jelenti, hogy a termék árából jelentősen több jut vissza az értékesítési lánc végén kullogó termelőhöz, mint a „normál” kereskedelemben ez szokásos. Talán jut pénz belőle a gyerekek iskoláztatására, esetleg nyugdíjra, magasabb szintű egészségügyi ellátásra, a munkakörülmények javítására is. Ezért kerül többre a védjeggyel megjelölt kávé, csokoládé, kézműves termék, mint a konvencionális áru. Ébredzene a fogyasztói társadalom lelkiismerete?

A méltányos kereskedelem révén tehát a vásárló az ártöbblet erejéig hajlandó emberszámba venni, felebarátjának tekinteni a világ másik végén élő termelőt. Ez valójában mélyen keresztény hozzáállás.

A biogazda a méltányosság fogalmát kiterjeszti felebarátján túl az egész teremtett világra, a növényekre, az állatokra – és magára a termőföldre is. A méhész nem veszi el az összes mézet a kaptárból, hogy helyette olcsó cukorral teleltesse a méheket, ezzel megbetegítve, végletesen kiszarolva őket. A tyúkok kijárnak az ólból, szabadon kapirgálnak; a kecske, a tehén mellett ott marad az utódja, még az anyatej is megilleti. A föld pedig pedig komposztot, szerves trágyát kap vissza, termékenysége megmarad a jövő nemzedék számára is.

„Versenyképes” vajon ez a szelíd bánásmód az intenzív nagyüzemi technológiával szemben? Nálunk, itt és most, elérhető támogatások és fizetőképesség hiányában: nem. De talán már nem is akar versenyezni... A „megélhetési” termelők, kereskedők, akik csak a magasabb profit reményében fordultak évekkorral ezelőtt a biogazdálkodás felé, lassan kikopnak a piacról. Aki marad, azt a mély meggyőződés, elköteleződés tartja csak meg. Nem is tudna másként gazdálkodni; beszédes, szép magyar kifejezéssel: nem vinné rá a lélek.

A biokert különleges tartozékai

Száz évvel ezelőtt Magyarországon gyakorlatilag szinte csak biokertek voltak. Akkoriban még szoros közösségben, kölcsönhatásban élt a kert a környező tájjal, erdők, legelők, patakok élővilágával – ezt mi már nehezen fogadjuk el gondolkodásunk beszűkülése, civilizációs önhittségünk miatt. Ma sem tudjuk elzárni a külvilágtól saját kis birodalmunkat, ám a természetes növénytakaró visszaszorulása, a mezőgazdasági területek intenzív túlhasználata miatt a gyógyító, kiegyensúlyozó erőknél sokszor a kerten belül kell helyet biztosítani. Élősövények, komposztáló, farakások, gallykupacok, madárodúk, madárfürdők, virágzó növények, szárazságtűrő, természetes gyeppek, gyógynövények színesítik a biokert világát – ettől válik kissé rendetlenné, ám élhetővé, minden részében egészségessé, kiegyensúlyozottá.

A biokertben így nemcsak az ember és haszonnövényei kapnak helyet, hanem az önkéntes segítők, hasznos rovarok, madarak, pókok, sünök, csigák és más, szemmel láthatatlan apró lények, akik a szerves anyag lebontását végzik, a föld termékenységét építik újra. Táplálék, szaporodásra, pihenésre alkalmas menedék kell csak nekik, és szépen, észrevétlen élnek világukat mellettünk. Csak velük együtt épülhet egészségessé a kert életközössége.

Nézzétek az ég madarait!

A madarak gyakran választják fészkelőhelynek is a kertet övező élősövényt. Sokszor csak azért húzódnak ide, hogy nyugodtan elfogyasszák a túlságosan nyílt, veszedelmes helyen talált bodzabogyót, galagonyát, fagytól omlóssá érett csipkebogyót. A tüskés ágak sűrűjéből a ragadozók se tudják őket könnyen kiemelni. De innen, a biztonságos kilátóból nem kell messzire szállni a fiókák táplálására szánt hernyókért, rovarokért, amelyek éppen a kertész haszonnövényeit dézsmálják gyanútlanul.

Az odúlakóknak, cinegének, rozsdafarkúnak persze nem elég a sövény a fészekrakáshoz, ezért nekik mesterseges madárodút helyezünk ki a fákra.

A kert sarkában, a bokrok között, a sövény alatt az avart sem kell összegyűjteni, nehogy a sündisznókat megzavarjuk. A nyirkos levelek a rigók és a vörösbegyek számára táplálékot rejtenek, közöttük rovarok, pókok tanyáznak. A fészken ülő madárnak az avar zörgése figyelmeztető jel, hogy macska vagy más ragadozó settenkedik a környéken. És hogy mi „haszna” van a kertésznek a madaraktól? Elsődlegesen persze a rovarvilág féken tartása, de télen a gyommagokat is lecsipegetik a kórókról, a fák, cserjék magjainak terjesztésében is segítenek. Még az ürülékük se haszontalan, hiszen a magvak, a rovarok testének szerves anyaga sokkal könnyebben feltárol, a növények számára újra hasznosíthatóvá válik, ha előbb átmeleg a madarak emésztőcsatornáján. A tavaszi madárének már csak ráadás a sok jótéteményre.

„VIRÁGOS KERT VALA HÍRES PANNÓNIA...”

Ne feledkezzünk meg a virágokról sem! Nagyon sok hasznos rovar él nektárral, virággal, és ha mindig találunk a kertben valami élelmet, akkor is jelen vannak, ha a kártevők szaporodását kell megfékezni vagy éppen haszonnövényeink várnak megporzókra. A nyár folyamán egymás után nyílnak – sőt, még egy napon belül is működik a virágóra: sorra nyílnak-csukódnak a fényvel többé-kevésbé nagy barátságot tartó növények. Itt is a sokféleség jelenti a biztonságot.

De van itt valami más is, ami már nem a haszonról, a termésbiztonságról szól. Érdemes Lippay Jánost megidézni, aki a XVII. században a pozsonyi kert leírásakor rögtön az első kötetet szentelte a virágoskertnek, a veteményes és a gyümölcsös előtt.

„... maga a minden állatok Teremtője, a mi első Atyánkat, az első Világi Majorságnak Gazdáját (...) tévé úgymond őtet az gyönyörűség Paradicsomában, hogy mint első kertész, munkálódná, és oltalmazná azt. Mivel az Úr Isten, alig hozá az emberi nemzetséget ez világra, mingyárt, mint egy virágos bölcsőben, a gyönyörűség kertében fekteté, hogy ottan fölnevelekedvén, a Paradicsombéli kertészséghez kezdene leg-elsőbben is.”

Az Éden, a gyönyörűség kertje örökre elveszett az ember számára, de az emléke megmaradt, és minden kert megidéz belőle valamit.

A ház előtti virágoskertek kialakításában egészen a közelmúltig megőrződött ez az ősi forma, ámbar közepén sokszor már nem kút, nem is életfa áll, hanem egy kőedény, benne valami különösen díszes szoliter növény. A középső „grupp” egyre hangsúlyosabb, kör alakú ágyássá bővül, ide kerülnek a legszebb virágok. Milyen különös, hogy a formát, a keresztutakkal négy részre tagolt kertet évszázadok óta őrzi a hagyomány; a jelentés már régen elhalványult, és mégis, a virágoskert ma is a lelki felüdülés, elmélkedés, meditáció helye.

Gondoljuk csak át, milyen is volt a hagyományos falusi porta: a ház mögött álltak az istállók, utána a gazdasági udvar a takarmánnyal, kazlakkal, pajtákkal; kijebb a veteményeskert, aztán a gyümölcsös – minden, ami az ember testi szükségletére rendeltetett. A ház előtt a virágoskertben még vasárnap délután is szabad volt gyomlálgatni, hiszen a virágok szépsége nem engedte az ember gondolatait a hétköznapiakba visszazökkenni. A virágoskertbe gyakran ültettek illatos gyógyfüveket is, hiszen régi tapasztalat, hogy a gyógynövények nemcsak teaként kortyolgatva hatásosak, hanem – belélegezve a megdörzsölt levél illóolajait – hangulatunkat is befolyásolják. Milyen szép régi szokás volt, hogy a templomba menet a kiskertből egy szál illatos virágot, majorannát, rozmaringot, bazsalikomot szakítottak az asszonyok! Az illat segített feledtetni a hétköznapi gondokat, vasárnapi békesség költözött tőle a szívekbe.

„SZÜNTELEN VALÓ ELEVEN SÖVÉNY”

Lippay János, a kedves jezsuita így ír az élősövény telepítéséről:

„Hogy azért a lopóktul a kert megőriztessék, némelyek inkább eleven kerteléssel akarják megoltalmazni: azt pedig, vagy fűz-fával sűrűen ültetik bé; vagy különbféle tövises és bokros, ágas-bogas fiatal fákat ültetnek az kert körül sűrűen, és ha meg-foganosznak, szüntelen való eleven sövény léssen belőlük. Aival pedig így köll bánni: Sz. Márton naptúl fogva fársángig, mikor még nem bimbóznak a fák, galagonya fát köll kiásni, és elültetni, de meg ne sértsék igen a gyökerét: hanem, megint úgy ültessék, amint azelőtt volt. Ha az hegyeit elvágják, jól és rövideden hadgyák, hamarébb meg-foganosznak, és sűrűbb ágok léssen. Ha pedig hosszan hagyják a galagonya-fát, nem jó... Némelyek galagonyának, kökénynek magvát megszedik, és együtt ezen fák közibe ültetik sűrűen, mások csipke bokornak, tövises szederjnek magvát vésszik... Három könyöknyire egymástúl, ültess szil-fát közibe: az léssen a többinek gyámola. Más fákat is ültethetsz, akik elszenvedik a tarolást (metszést), úgy-mint a kőrös-fa, a som-fa, a kecskerágó fa is igen jó. ...A bodzafát nem-igen dícsérik, mert a többinek ki-szija nedvességeket, és igen temérdeken nő. Ehhez a bokros kerteléshez leginkább kívántatik, hogy sűrű légyen, azt pedig két-képpen nyerheted meg. Elsőben, ha három avagy legalább két rendre ülteted, egymás mellett, a bojtos fákat egy arasznyira: úgy, hogy az egész kertnek kerítése három renddel ültetett bokrokból álljon. Másodszor, ha első esztendőben úgy alá nyíred, hogy két arasznyira álljon ki a földből... ”

Hát ez egy mai biokertben is nagyjából így történik. Persze a fűzfa csak nedves helyre való, a szilfát mostanában a szilfavész tizedeli, de éppen ezért kell mindenütt a környékről begyűjteni a vadon is szépen termő, terjeszkedő fajokat – akkor a sövény is egészséges lesz, hiszen követi őket számos állatfaj, gombák, baktériumok sokasága, akik az evolúciós fejlődés során életüket már hozzákapcsolták a helyi növényvilághoz és elkísérik őket a kertbe is.

A sövényt tehát lehet úgy is betelepíteni, ahogy Lippay ajánlja: a környékről ássuk ki a magoncokat és ezeket ültetjük végig a határ mentén. Viszont ha csak ezek természetes ágaiból viszünk be a kertbe és a rőzsét rakjuk méteres magasságban egymásra a kerítés mentén, már ezzel elindítjuk a sövény életét! Ez a rőzsekupac – a „garád”, ahogy a Felvidéken nevezik – már magában is védelemül szolgál a környéken kóborló állatok, sőt, még a „lopók” ellen is.

A magvak kiperegnek, az állatoktól a tüskés ágak megvédik őket, így szépen kicsírázhatnak ott helyben. Átnőve a lassan bomló, alul már szépen komposztálódó rőzsekupacon, gyorsan növekedni kezdenek, és most már ezeknek az ágain ülnek meg a környék madarai, újabb fajok magjaival gazdagítva a sövényünket.

Tavasszal, amikor a sövényt egy metszéssel nagyjából megigazítjuk, a tüskés nyesedék is a garád tetejére kerül – a rőzsametszés hulladékával együtt –, nyár végén pedig jönnek a vastag évelőszárak, magszárba ment gyomok, mindaz, ami szerves hulladék, de a komposztba nem való. Ahogy a villával meglapogatjuk a rakást, az előző évekből maradt száraz gallyak már apróra törnek, lassan gazdagítva az alsó, korhadó humuszrétegeket. Folyamatosan roskad, komposztálódik a takaró.

Legalul, ahol már korhadnak, szinte földde érnek a sövény aljában a több éve halmozódó rétegek, ott van a hatalmas házat hurcoló éticsigák birodalma. Májusban itt szaporodnak, télire ide húzódnak, hogy vastag mészlappal elzárt kuckójukba dermedve átvészeljék a hideget. Nyáron innen bújnak elő esténként, vagy eső után, keresgélve a veteményesben a korhadó, rothadó leveleket, tisztogatva a kertet a szerves hulladéktól. De ami igazán a javukra írható, az a kártékony meztelen csigák tojásainak gyérítése! Ez ugyanis a kedvenc csemegéjük.

Ki hinné, hogy még az üres csigaház is hasznos lehet valakinek! A kert tavaszi nagytakarításakor, de a kirándulásokon, ibolyaszedés közben is feltűnik, hogy a bokrok, a sűrű sövények aljában mennyi régi csigaház fehérlik. Apró pókok, ászkák telelnek a száraz menedékben, és a mézsváz lassan elbomolva maga is újra gazdagítja a talajt, aminek anyagából valaha felépült.

De nem csak a kert életközössége számára hasznos a sövény. A kertész is begyűjtheti innen télire a csipkebogyót, galagonyát, kökényvirágot a gyógyteákhoz. Kell-e ennél jobb kerítés, mint egy szüntelen való, eleven gyógynövény-sövény?

AZ ERDŐ DAJKÁJA, A TŰSKEBOZÓT

Mi is a szerepe tüskés cserjéinknek a szabad természetben? Az erdő és a mező határa természetes körülmények között egy csodálatosan gazdag élőhely. A kétféle életközösség lakói itt érintkeznek egymással – és itt terjed tovább az erdő a tüskés, tövises bokrok védelmében. Először a vadszeder terül a rét füvei fölé, aztán a kökény, utánuk a galagonya, a sóskaborbolya, a varjútövis, majd a pompás vadrózsa. Ebbe a bozótba hullik aztán a vadkörte, vadcsereznye, hozza a szél a kőrisek, juharfák könnyű magvait. Ha már minden készen áll, az udvartartás berendezte a palotát, a madarak elhosszúak a súlyos tölgyakkokat, és elfoglalja a meghódított tartományt a magyar erdők királya, a tölgy.

Az utolsó szintje a növénytársulások egymásra épülésének a Kárpát-medencében az erdő. Ez már tartós egyensúlyt jelent, együttélés harmóniáját időben és térben. Az erdő „produkálja a legnagyobb tömegű szerves anyagot egy négyzetméterre vetítve” – tanultuk egykor materialista megközelítésben a záró társulás, szakszóval a klímax (klíma-maximum) definícióját. Ez is igaz, de valójában a fajgazdagság, az életgazdagság, a biodiverzitás a lényeg, ezért teljeseedik ki tartósan a növénytársulások egymásra épülése ezen a szinten. (Talán a nyugati civilizáció sem ragad meg a folytonos gazdasági növekedés, terjeszkedés infantilis gondolatánál, egyszer majd eléri önmaga határait és berendezkedik a fenntartható egyensúlyra.)

Az erdő mindig „kerek”, a szélén a bokorszoknya a földig ér. Kicsit olyan az egész, mint az ember bőre: lehatárol, elválaszt, ám ugyanakkor áttereszt a párát, a levegőt, felfogja a napsugarat, kiválasztja a verejtékkel a mérgeket, hűt, melegít, érzékel, amit éppen kell az egész szervezet védelmében; ha pedig megsérül, gyorsan begyógyul, kisimul. A cserjék is így őrzik az erdő egészségét, egészségét. Ahogy a vihar lehasította faág csonkját benővi a burjánzó sebszövet, a kallusz, úgy gyógyítja be a kidőlt, kivágott fák által az erdő testén okozott sérüléseket a bokrok egymásra boruló védőtakarója. A fa önmagában is egy élő lény, de magasabb szinten része az erdőnek mint egy nagyobb szerveződésnek. Az erdő meg talán a takarója, bőre, védelmezője Gaiának, az élő bolygónak.

Vadrózsa

A **vadrózsa** vagy **csipkebogyó** (*Rosa canina*) néhol magányosan áll a legelő közepén, máskor a galagonyával, varjútövissel társul. Az ágak a termések súlya alatt ívesen földig hajolnak, egyre növekvő sátrát alkotva. A legelésző állatok nem bántják a tüskék miatt, de a madarak örömmel fészkelnek benne. Jó menedék is lehet, ha az égből csap le a veszedelem valami ragadozó képében, termése pedig kiváló eledel késő ősszel, ahogy a dér megcsípi és megpuhul a gyümölcs húsa. A vándorló madarak is megpihennek, jóllaknak rajta. Májusban ezernyi rovarnak kínál táplálékot a virág, ősszel pedig még nemrégiben munkát, megélhetést jelentett a gyógynövénygyűjtőknek.

De mi történik, ha a vadrózsa bozótjában vadkörte csírázik ki? Ezzel már nem bírja a „versenyt”, a fa hamarosan – néhány év alatt – föléje kerekedik, árnyékában a vadrózsa elsorvad. Így hálálja meg a védelmet? Életre-halálra menő harc van hát a természetben az élőhelyekért, a napfényért, humuszért? A gonosz vadkörte megfojtotta szegény kis dajkáját? Ez afféle szentimentális emberi gondolkodás, a természet másképpen működik. A vadrózsa bokrának nincsen saját személyisége, egy-egy növény pusztulása nem tragédia: maga a faj, a vadrózsa tovább él, kiköltözik újra a napra, millió magoncával tovább lépdel a legelőn, készíti az erdő útját.

Ha a növény magától nem jelenik meg a kertben, a környéken begyűjtött terméseiből szórjunk el a sövény védelmében, ahol a madarak nem férnek hozzá; a következő évben csírázik csak ki. Tényleg, miért nem mindegy, milyen messziről származik a mag? Magyarország domborzata, talajai olyan változatosak, hogy egy-egy termőhelyen az évszázadok során már mérhetően alakítja a mikroevolúció a növényeket: valóságos tájfajták, helyi változatok jönnek létre, mindenhol kicsit másfélék. A változatosságról, a gének sokféleségének jelenlétéről, keveredéséről gondoskodnak a madarak, de a rengeteg csíranövény közül az ér el majd termőkorba, amelyeknek legjobban megfelelnek az itt talált körülmények, a táj adottságai. Érdemes hát a közelben keresgélni szaporítóanyagot. Persze ha találunk kevésbé vagy alig tüskés egyedeket, nem hátrány, ha ezeknek az utódaiból is csírázik ki néhány, ezek már a kertész sajátos kényelmi szempontjai.

A vadrózsa a kertben kissé kilóg a sövényből, mert nagy helyet igényel. Itt is próbál messze magasan kiemelkedni vízajtásaival, de a tavaszi metszés visszakényszeríti a sövény vonalába, alig tud termést érlelni. Ha metszés nélkül hagyjuk szabadon fejlődni, könnyebb róla szüretelni, mert a külső, fiatal, napsütötte ágak rakódnak be gazdagon terméssel, itt alig találkozunk a tüskékkel. Ami a bokor belsejében, a sűrűben marad, hagyjuk meg a madaraknak, ők ráérnek, a szemük is jobb... Télen aztán az ablakból gyönyörködhetünk a piros terméseket fosztogató fekete rigókban.

Galagonya

A **galagonya** (*Crataegus monogyna*) termése, leveles, virágos ágvége egyaránt szíverősítő hatású. Akár éveken át fogyasztható a teája: mellékhatások nélkül a szívizom munkáját segíti, enyhe nyugtató, csökkenti a pulzusszámot, a koszorúerek meszesedését gátolja. Nem csoda, ha az idős emberek mindennapi teakeverékébe ajánlják! Infarktus után segíti az izmok regenerálódását, de az erős stresszhatás alatt álló mai fiatal felnőttek már megelőzőképpen is fogyaszthatják, akár a fokhagymát.

Jó mézélő években a méhek nagy tömegben gyűjtenek a virágokról, hatóanyagai ilyenkor a tavaszi vegyes virágmézben is megjelennek. Nagytermetű tövises bokrai a sövényből kiemelkednek, kis fává nőnek. A galagonyának kegyetlenül szúrós ágtövisei vannak, az elfásodott hajtásvég keskenyedik tövissé, nem úgy, mint a vadrózsa könnyen lepattintható, a hajtás héjából képződött tüskéi.

A galagonyát régen még alanynak is használták: birset, naspolyát oltottak rá. Ennek az eljárásnak a működőképessége is igazolja közeli rokonságukat. Valóban, mintha apró almákat látnánk pirosítani sorban a fényes, narancsbarna ágakon az őszi lombhullás idején! Hamar tele lesz lakmározó rigókkal, télen pedig ide repülnek a cinegék kényelmesen feltörni az etetőről hozott napraforgómagot. A tavaszi halványzöld lombfakadás, aztán a májusi méhzümmögéses virágpompa folyton változó szépsége valóban élővé teszi a sövényünket!

**Ha a vadrózsát metszés nélkül hagyjuk szabadon
fejlődni, könnyebb róla szüretelni, mert a külső,
fiatal ágak rakódnak be terméssel**

Kökény

A **kökény** (*Prunus spinosa*) alacsony kis cserje, az erdőszélen mindig az erdők, legelők bokorszoknyájának szélén találjuk. Nevében a régi kök, kék jelentésű szavunk bújik meg, hasonlóan a kökörccsinhez. Szerényen húzódik meg a galagonyák árnyékában, ám ősszel hirtelen feltűnnek hamvas, kerek, kék termései a sokféle piros bogyójú bokor között. A kökény virágzása legtöbbször az utolsó nagy tavaszi lehűlés idejére esik. De ha szélcsendes, meleg április szolgál, csodálatos a virágzás gazdagsága, illata, a méhek, dongók boldog tánca a bőséges lakoma láttán! Különösen, ha egy egész kis bozót tenyészik belőle a rét szélén. Ha belenézünk, látjuk, hogy valójában sok-sok kis különálló cserje él egymás mellett, ám együtt, közösen alkotnak egy méltóság teljes, szelíd, élő lényt. A kökény így lakja be a számára rendelt helyet, békességben.

Homoktövis

A **homoktövis** (*Hippophae rhamnoides*) cserje szép, ezüstös levelű, ám – szinte már gyanúsan sok mindenre ható gyógyító erejük miatt – ragyogó narancssárga bogyói az igazán fontosak. Szedésük nagyon lassú: a bogyókat a szúrós tövisek közül kell kicsipegetni; ezért is annyira drága a lekvár, a szörp, minden, ami belőle készül. Csak homokos talajú kertbe ültethetők sikerrel, hiszen nálunk vadon termő, védett állományai is a Duna, a Dráva árterületein élnek. A nemes gyümölcsű fajtákat érdemes széles, szabadon álló sövényként a kertbe ültetni, de ügyelni kell rá, hogy a növény kétlaki: külön termős és porzós egyedei vannak, így vegyesen kell telepíteni őket. Nem véletlen, hogy az árterületeken élnek, aszályos nyarakon bizony igénylik az öntözést is a terméshozáshoz.

Bodza

A kert árnyékos, szélvédett sarkában van a komposztdomb helye. Mellette a **bodza** (*Sambucus nigra*), amelynek minden része hasznos. A komposztdombot árnyékolja, lehulló levelei értékes tápanyagokkal dúsítják, az érést gyorsítják. A bodzavirág szedése több héten át tart: jó, ha ott van a kertben, és a frissen nyílt virágokat napos délelőttökön magunk gyűjthetjük. Közben persze megérkeznek a fekete levéltetvek is, de jut a virágból mindenkinek bőven, hiszen alulról, a száron vándorolnak felfelé – a legszebb, legelső virágokat éppen le lehet csípni az orruk előtt. Különös, de a méhek egyáltalán nem látogatják az illatos bodzavirágot. Vékony rétegben kiterítve, naptól védve kell szárítani, hogy a nyár melegéből és fényéből a téli megfázások ellenszerét megőrizzük. Ebben az időszakban, májusban tele van minden asztal, szekrény teteje: tálcákon, papíron a kamilla szárad, a bodzának egy egész abrosz kell, és már nyílnak sorban a kakukkfűvek is!

A bodza feketére érett bogyója alkalmas lekvárkészítésre. A még éretlen, zöld, vörös szemek mérgezőek, de ahogy az ernyőről leszedegedett bogyókat bő vízben, nagy tálban megmossuk, ezek a víz tetejére emelkednek, így könnyen le lehet őket önteni a fülbemászókkal együtt. Az edény alján csak az érett bogyók maradnak, ezeket kell a tüskétlen szeder terméseivel, pár szem almával összefőzni, passzírozni és mézzel édesíteni.

A középkorban a gyümölcsös körül a széles bodzasövény arra is szolgált, hogy érett terméseivel a madarakat elcsalogassa az értékesebb gyümölcsfáktól. Egy dologra érdemes ügyelni: soha ne kerüljön a bodza bokor a járda mellé, mert a lehulló bogyók kiváló festőlevét a családtagok a cipőjükön biztosan behordják az előszobaszőnyegre.

Minálunk, Budaörsön sokszor megjelenik a veresgyűrű som, a varjútövis, a kutyabenge, a fagyal, a kecskerágó, a vadszilva, vadmeggy, majd az egészzet hamar összeszővi az erdei iszalag, nyirkos, hűvösebb helyeken a komló. A sokféleség különösen ősszel feltűnő, ahogy egymás után színeződnek a szebbnél szebb bokrok. De a termések is folyamatosan érnek, így hónapokon át terítve van változatos táplálékkal az erdő széle, a madarak mindig találnak valamit, így a magvak terjesztésére is van vállalkozó. Ugyanígy biztosítja tavasszal a virágzás elhúzódnása, hogy a megporzó rovarok is nagy fajszámban álljanak rendelkezésre a cserjék közösségének. A madarak, a rovarvilág is nyertese hát a vegyes élősvény fajgazdagságának, kölcsönösen élvezik az életgazdagság előnyeit.

Fagyal

A **fagyal** (*Ligustrum vulgare*) is kiváló sövénynövény, sűrű bokrai még télen, lombtalan állapotban is megfogják a szelet. Rigók, verebek fészkelnek benne, fényes fekete bogyóit különösen a süvöltők kedvelik, krémfehér virágai illatosak. Ha nem metsszük túlságosan gyakran, lazább lesz ugyan a bokra, de a virágzást kár lenne kihagyni! Ezzel a pillangók is egyetértenek, néha egész csapat bogáncslepke lepi el a fagyalbokrokat.

Mogyoró

A **mogyoróbokrok** (*Corylus avellana*) túl magasra nőnek, ezért a sövény északi részébe ültessük, ahol nem árnyékol a kertbe, de véd a szélétől. Amikor a mogyoró aranysárga barkái megnyúlnak tavasszal és függőlegesen bevonalazzák a teret, már biztosan itt a tavasz! A virágport messzire hordhatja a szél a még lombtalan fák között. Hogy a virágzás idején lesz-e fagy, vagy napokig zuhog az eső, milyen messze van a másik bokor, teljesen kiszámíthatatlan. Ezért aztán azok a növények, akik a szélre bízzák a megporzást, hatalmas mennyiségű pollent termelnek. Igaz, a nektárral, színes szirmokkal, csalogató illattal nem vesződnek, erre semmi szükségük. De azt csak egészen közelről látjuk meg, hogy a lenge, könnyelmű barka-legények mellett a bokor belsejében a mogyoró másféle rügyeket is dajkál. A nőivarú virág szorosan bepólyálva alig különbözik a levélrügyektől, szinte csak a pirosan kunkorodó bibék árulják el őket. Ezeket bezzeg nem az ágvégén lengeti a szél, hanem, mint a gondos lányos mamák, úgy rejtegeti őket a bokor.

A természetes körülmények között az erdőt határoló tüskés cserjékből álló bozót rendkívül gazdag élőhely

---

Tüskefilozófia

Különös, hogy mennyi sok tüskés, tövises cserje él az erdőszéli bozótosban. Nem is egy növénycsaládba tartoznak, hiszen rózsafélék, borbolyafélék, bengefélék is vannak közöttük – mégis, valamiképpen hasonló szerepük van a szukcesszióban, vagyis az egymásra épülő növénytársulások átalakulásában, a fák magoncainak védelmében, az erdő lassú terjedésében. Vajon az evolúció magában magyarázhatja ezeket a hasonlóságokat? Az is elgondolkodtató, hogy a tüske, a tövis élettanilag mennyire más szerveződés, de a szerepét a bozót, a sövény életében mindegyik jól betölti. Nincs itt mégiscsak valami közös idea, terv, vezérlő gondolat, ami ilyen különböző növényekben, formákban ölt testet? „Véletlenül”, csupán a kiválasztódás, lassú átalakulás és alkalmazkodás szelektációs nyomása elegendő lenne arra, hogy a varjútövis és a galagonya is egymástól függetlenül feltalálja ugyanazt a szúrós ágtövist? De azon is el kell gondolkodnunk, hogy a bokrok tüskéi, tövisi valójában az erdei fák csemetéinek és a madaraknak szolgálnak védelemmel. Az evolúciónak nevezett vak véletlen vajon hogy tudna a faj határát átlépve, életközösségek, társulások javában gondolkodni, tervezni?

Ha a sövényünk elég széles, nem kotorjuk ki alóla az avart, a madarak jóvoltából hamarosan új környékbeli fajokkal gazdagodik. Ha türelemmel, kíváncsian figyeljük a sövényben, a kertben szanaszét újonnan megjelenő növényeket, láthatjuk, hogy a talajnak vagy a kert lakóinak valamiért éppen szükségük van a megjelenésükre. Minél több fajból áll egy életközösség, annál könnyebben alkalmazkodik az időjárás szélsőségeihez, az állatok, az ember kártételeihez. Mielőtt kigyomláljuk a jövevényeket, próbáljuk meg megérteni, mi is a szerepük, mit üzen a felbukkanásuk.

„Mert az egy nyelvű és egy szokás szerint élő királyság gyenge és törékeny. Éppen ezért felszólítalak, fiam, jóakarattal vedd gondjaidba és tartsd tiszteletben őket, hogy szívesebben maradjanak nálad, mint hogy máshol lakjanak.”

Szent István intelmei

Minél több fajból áll az életközösség, annál könnyebben alkalmazkodik az időjárás szélsőségeihez, az állatok, az ember kártételeihez

Fotó: Haraszthy László

A törékeny, egész nyáron át virító pillangóvirág latin neve Cosmos, ami a világűrre, világegyetemre utal

---

ÉGI KALENDÁRIUM

„...Dicsérjen s áldjon, én Uram,
kezednek minden alkotása,
különösen bátyánk-urunk a Nap,
ki nappalt ád, világít és minket megvidámít.
Fényes ő és ékes ő és sugárzó roppant ragyogása
felséges arcod képmása.

Áldjon, én Uram, asszony-nénénk a Hold és minden csillagok,
kiket az égre szórtál és szépek most és kedvesek és csillogók.

Áldjon, én Uram, a mi öcsénk a Szél
s az Ég s a Lég s a Hó s a Hő s a derűs és borús Idő,
kik által éltesz mindent, ami él...”

Szent Ferenc: Naphimnusz

A csíra, az élő növény, aztán az érett, az anyanövénytől elszakadt, elkülönült, újra magába záródott mag nem csak a talaj, a levegő, a víz környezeti hatásait veszi fel. Életerejét végső soron a Naptól kapja, de benne áll a teljes kozmoszban is, melynek hatásait a Hold közvetíti az ember számára legkönnyebben felismerhető módon. Szent Ferenc, aki a környezetvédők védőszentje, még egységben látta a Természetet, a teremtett világot, az embert pedig hatalmas méltósággal, egyben felelősséggel ruházta fel azzal, hogy a Nap, a Hold, a Víz, a Szél családjába helyezte. De csak az utóbbi évszázadokban rendelkezik akkora hatalommal az ember, hogy ma már rajta múlik, elpusztítja-e a Földet. Vajon felnőttünk már a feladathoz?

A régi magyar kertészeti könyveket böngésző biokertészek is sokszor találkoznak a Hold telésének, fogyásának hatására utaló jelzésekkel. Ez csak az egyik, az ember számára is jól látható ritmus a sok közül, és persze „tudjuk”, hogy a Hold valójában nem hízik és apad, csak a Nap fényét vetíti különböző mértékben a Földre, naperőket közvetít – mégis megtapasztalhatjuk, hogy a vizek, az egész élővilág érzékeli ezt a ritmikus változást.

Elődeink úgy vélték, hogy a legtöbb növény vetésére, ültetésére a növő Hold időszaka kedvezőbb, amikor a növényi nedvek is felfelé törnek a talajból. (Csak a hagyma a kivétel, amely inkább a fogyó Holdat kedveli, hiszen ő maga is a föld alatt lapul.) És itt van a néphagyomány titokzatos virágvasárnapi vetése, amikor már túl vagyunk a tavaszi nap-éj egyenlőségen, a nappal újra hosszabb, mint az éjszaka, és a Hold is erősödik, hízik, hiszen közeleg a húsvét. Ami aznap kerül a földbe, az hatalmas erővel indul fejlődésnek.

Ha a mai világban valaki ellenőrzött biogazdálkodásba kezd és megismerkedik ennek feltételrendszerével, legelőször a tiltások sokaságát érzékeli. Valóban: a műtrágyák, gyomirtók, brutális hatású rovarölők nélkül ma nehezebb, kockázatosabb, drágább termelni. De az „átállás” éve alatt megérzi, ahogy a tisztuló földeken megszorodnak a segítő erők, újra működni kezdenek az öngyógyító folyamatok. Teliholdas éjszakákon – amikor úgyis álmatlanul forgolódik a legtöbb ember – talán érdemes eltöprengeni ezeken a dolgokon.

Biodinamikus gondolkodás

A biodinamikus gazdálkodás a biogazdálkodás egyik különleges módja. Számukra a vetési naptár pontosan jelzi, hogy a növény melyik részének támogatására alkalmas az időpont. Így vannak a gyökér, a levél, a termés, a virág számára kedvező napok. Ha ekkor végezzük a vetést, ültetést, kapálást, meglepő eredményeket látunk.

Amikor a Hold az állatöv „tüzes” képei előtt jár, a növényekkel végzett munkák, vetés, kapálás, betakarítás különösképpen a növény termésének érését segítik. A levegőnapok a virágoknak, az illóolajos fűszernövényeknek kedveznek, a víznapok a levélnövényeknek, salátának, spenótnak, a földnapok a gyökérnövényeknek.

(A Nap egy év alatt, a Hold viszont kb. 28 nap alatt járja be az egész állatövet, így három-négy naponként más csillagkép hatását közvetíti. Érdekes tapasztalatokat szerez az ember, ha figyelembe véve a naptár jelzéseit, a csillagokkal egyetértésben próbál gazdálkodni!)

A levendula virágnapon gondozva fejlődik legszebben, a retek számára a gyökérnap a kedvező. Ez úgy értendő persze, hogy az ember célja, hogy a levenduláról minél több, illatosabb virágot tudjon leszedni, ezért ülteti, kapálja, metszi lehetőleg azokon a napokon, amikor a Hold az Ikrek, a Vízöntő vagy a Mérleg csillagképe előtt időzik. A reteknek, répának a gyökerét szeretnénk nagyobbra kinevelni, ezért a Bak, a Bika és a Szűz jegyében álló Holdnál nyúlunk bele az életükbe. A borsó, a paradicsom, az uborka természetesen a termésnapok barátja. A termésnapok közül is különös az Oroszlán hatása: az ezen a napon vetett magvak sűrűn, erőteljesen csíráznak.

Érdemes ilyenkor vetni ládába azokat a magokat, amelyekből kevés van, és szeretnénk felszaporítani. Több éves saját tapasztalatom, hogy ilyenkor egyszerre és nagyon erőteljesen csírázik minden mag. Sőt, még a jövő évre szánt vetőmagot is érdemes az Oroszlán uralma idején megszedni!

Ha az Oroszlán jegyében jár a Hold, és megmozgatjuk a még bevetetlen talajt, a gyommagok is mind kikelnek. A Bak jegyében, pár héttel később a kis csíranövényeket sarabolással könnyen kivághatjuk, és az így megtisztított talajra vetjük a haszonnövényeket, hogy a gyomlálásra, kapálásra ne legyen gond egy ideig.

Van aztán néhány kihúzott nap, amikor jobb, ha ki se megyünk a kertbe, mert egyáltalán nem jó a növényeket bolygatni. (Ilyenkor lehet behozni a háztartásban az elmaradásokat. A porszívó, a mosógép bizonyára teljesen érzéketlen a csillagképek titkos üzeneteivel szemben.)

A betakarításra, szüretelésre, feldolgozásra alkalmas napokat is jelöli a naptár. Önmagában egyik csillagjegy sem jó vagy rossz, hanem csak más. A Szűz jegyében a kertben minden átültetés, dugványozás eredményes, a gyökeresedés nagyon könnyen megindul, de az ezen a napon készült lekvár, befőtt nem tartható el sokáig. Ez így elég bonyolultan hangzik, sőt még a kertész hite vagy kételkedése is sokat számít abban, hogy tudnak-e érvényesülni ezek a finom hatások. A Hold járása, keringése a Föld körül ugyan kiszámítható, de hatása az élővilágra, a röghöz kötött növényekre olyan összetett, hogy teljes egészében nem ismerjük, nem értjük meg ma sem, csak próbálkozunk megfejtani a törvényszerűségeket.

(A vetési naptár nem a Hold telését, fogyását figyeli elsősorban, hanem egy másik ritmust követve felszálló és leszálló Hold idejéről tudósít. Ahogy a Hold az égi horizonton két hétig egyre magasabbra emelkedik, majd lefelé halad, más-más impulzusokat ad a növényvilágnak a növekedéshez.)

A biodinamikus gazdálkodásban különösen fontosnak tartják a komposzt érlelését. A kiválasztott gyógynövényeket speciális állati burkokban érlelik, ezekkel a preparátumokkal oltják be a komposzthalmot. Az így érlelt komposzt használatával a föld humusztartalmának csökkenése megáll, gyógyító folyamatok indulnak meg benne és fogékonyá válik a Hold által az állatövből közvetített kozmikus impulzusok befogadására is.

A mai ember számára kissé mágikusnak tűnő eljárások azonban bizonyíthatóan működnek. Tudjuk: gyümölcsseiről ismerjük meg a fát, rossz fa jó gyümölcsöt nem terem – kóstoljuk meg hát bátran az így kezelt komposzttal dúsított föld termését! A Demeter védjegyű, ellenőrzött, biodinamikus módon termelt élelmiszer a legmagasabb minőséget képviseli a biotermékek között.

A „valódi” biodinamikus gazdasághoz az állat, elsősorban a szarvasmarha is hozzátartozik, hiszen az ő lassú, alapos emésztése révén keletkező trágya a legjobb a talaj termékenységének megtartására, az egész talajélet gyógyítására. Persze a gazdaság termeli meg az állat takarmányát is, így lesz az egész egy élő organizmussá.

Az így gazdálkodó kertészek nemcsak a talaj termékenységének megőrzésén dolgoznak, hanem gyógyítani is szeretnék a Földet. Érdemes-e egyáltalán kisebb célt kitűzni egy felelősen gondolkodó embernek manapság?

Magyarországon ma a Biodinamikus Egyesület tagjai, támogatói országsszerte egyre több kertet művelnek így, hatnak át a komposzt által közvetített gyógyító erővel. A Waldorf iskolákban tantárgy az ökológiai kertművelés; a Nógrád megyei Legénd biodinamikus mintagazdaságában egyre több gyerek fordul meg, hogy a gyakorlatban is megismerje a kertészkedést, a komposztálást, még az állatok gondozásában is segíthetnek.

A KERT FÁINAK KIVÁLASZTÁSA

Az örökzöld, tűlevelű fák nálunk igazán csak az ország nyugati szélén, az Alpokaiján őshonosak, máshol kissé idegenül hatnak, az egyre szárazabbra, melegebbre forduló klímától szenvednek. Különösen akkor tűnik ez fel, amikor a fenyők, tuják kinőnek a környező lombos fák szelárnékából. A száradó, legyengült fenyőket a kártevők hamar elpusztítják. Ha telepítünk, a szürkés lombú, szárazságtűrő borókákat válasszuk a tuják helyett, a tűlevelűek közül az ezüstfenyő, a cédrus, a feketefenyő jobb lesz a lucfenyő helyett.

A ház déli oldalán sokkal jobb nagy koronájú, lombhullató fákat ültetni: ezek nyáron árnyékolnak, télen pedig az alacsonyan járó nap fényét a kopasz ágak között beengedik az ablakokon a házba. Nagyszerű választás lehet erre egy szabadon álló, szép gömbölyű koronájú hársfa, hogy az illatát is élvezhessük – még virágot is gyűjthetünk róla a téli megfázások idejére.

Nagyobb kertekben akár diófa is kerülhet a déli oldalra, a terasz mellé. Milyen lakhatóvá teszi a kertet egy ilyen terebélyes fa! Kora tavasszal, ahogy a csupasz ágak között messze besüt a szobába a még alacsonyan járó nap, jólesik a fény, és ahogy nő a forróság, úgy lombosodik a diófa is látványosan. Egyszerre megnyúlnak a barkák, hull a virágpór, a csupasz ágak között messzire elviszi a szél, az új hajtások szinte szemlátomást növekednek, és ott van a hegyükön a parányi termős virág kezdeménye, végén a kackiásan kétfelé kunkorodó bibe. Ekkor még aransárga, szinte áttetsző a lomb, de két hét múlva már sötét az árnyék, az első levelek hatalmas legyezője élő napernyőként borul a kertre. A viharos növekedés időszakában aztán szivattyúként veszi fel a tavaszi pangó vizeket magába, építve a lombot, szilárdítva a fát. Az árnyéka ilyenkor már mély, sötét és hűvös, éppen olyan, amilyenre az ember vágyik a forró nyári napokon. Ilyenkor lehet a leveleiből is szárítani teának valót. Aztán össze, már a diószüret után, aransárgára színesedik a lomb, majd megbarnul, lehullik és beengedi a szobába az ilyenkor már újra alacsonyan járó nap meleg sugarait. A dió java persze a gazdáé, ám a törmelékéből jut a téli napokon a madáretetőbe is, a héja pedig megy a kályhába, tüzelőnek. Mennyi áramfaló, zajos légkondicionálót tehetet feleslegessé, ha átgondoltan, „klímatudatosan”, nem a divatot követve választanánk meg a kert fáit!

A cseresznyefa szintén mély árnyékot ad, a juhar sokféle változata, nagyobb kertekben a platán is alkalmas a déli oldal árnyékolására. A népi építészet se véletlenül alkotta meg a tornácós házat: a szőlőlugassal együtt még a szűk udvarokon is megoldották vele a nyári árnyékolást, a téli fénycsapdázást.

A biokertben a gyümölcsfák termesztése során jóval kevesebb és kíméletesebb hatású vegyszert használ a gazda, így a kártevők sem pusztulnak el teljesen: ott van a nyoma a gyümölcsök némelyikén a rágásnak, szívogatásnak. De a fa sem fogadja tehetetlenül a támadást: védekező rendszere működésbe lép, és a riasztásra szánt, kiválasztott természetes anyagok a gyümölcssel együtt a fogyasztó szervezetébe is bekerülnek, támogatva annak immunrendszerét is. Valóban van tehát mérhető gyógyhatása a biogyümölcsnek, a „kukacos” almának is.

Mivel a vegyszeres védekezés lehetősége korlátozott, sokkal körültekintőbben választ gyümölcsfajtát is a gazda, a termőhelynek legjobban megfelelő tájfajta terem majd kiváló minőséget – és ez megint a vásárló nyeresége. A nógrádi hegyek között termő málna, a csongrádi őszibarack, a szatmári szilva máshol nem lesz olyan jóízű soha.

Ha egyszerűen ráhagyatkozunk a természetre, nem kell túl sokat töprengeni, mérlegelni, hogy mi is hasznos éppen a szervezetünknek. Ami itt és most érik éppen, az a kívánatos. Az egzotikumokat hagyjuk meg a saját hazájukban, hiszen nincs joga senkinek távoli tájokról hatalmas környezetterheléssel ideszállított csemegét lakmározni mindennap. A gazdasági válság eddigi életformánk fenntarthatatlan voltára is figyelmeztet; a kényszerű takarékoskodás legalább legyen tudatos, csak azt szabad megfizetni, ami a természettel, embertársainkkal szemben méltányos. Nekünk is így válik egészségünkre, amit elfogyasztunk a Föld kincseiből.

A dió java része a gazdáé, ám a törmelékből
érdemes a téli napkon kitenni a madáretetőbe is

GYÓGYNÖVÉNYISMERETÜNK KETTŐS FORRÁSA

A kolostorok tudós szerzeteseinek közvetítésével már több száz éve megjelentek nálunk a többségükben mediterrán eredetű, egész Európában használatos fűszernövények. A kolostorokból lassan kikerültek a magyar kertekbe, némelyik meg is honosodott, kivadult, mint a citromfű – de a legtöbbjük ma is az ember gondoskodására szorulva marad csak meg a mi éghajlatunkon. A kolostorokba nagyrészt a római parasztkertekből kerültek, ők meg talán a görögöktől tanulták meg használatukat.

A másik forrás a Kárpát-medencében vadon élő, természetes flóránkban őshonos gyógynövények sokasága. Ezeket ma is begyűjthetjük természetes élőhelyükről, a kertben is könnyen megtelepíthetők. Nevükben sokszor vagy a megtalálásukról szóló legendák rejtőznek, vagy utalások gyógyító erejükre. Használatukat, ismeretüket sokáig csak a színhagyomány őrizte. Csabaíre vérfű, Szent László füve, szemvidító fű, párlófű, orbáncfű: csupa árulkodó, szép elnevezés!

Nálunk „történelmileg úgy alakult”, hogy a középkor egykor viruló kolostorkertjei szinte nyomtalanul eltűntek. Bakonybélben azonban nemrégiben újra kezdték a gyógynövénytermesztést: a csodálatos természeti környezetben itt is az ökológiai gazdálkodás szabályai szerint dolgoznak. A közeli Pannonhalmán pedig a levendulatermesztés hagyományát és a borászatot újítták fel.

A tudás, a tapasztalat visszaszerezhető, hiszen vannak követhető, élő példák Európában. Érdemes Németországban felkeresni a fuldai kolostor kertjét. A gondosan őrzött hagyományok és a biokertészet mai módszerei együtt teszik különlegesen gazdaggá, élővé a kertet.

A népi gyógynövényismeret másik forrása sem apadt el végképp. Példa rá Halimba, ahol ma újraélesztik a „gyógyfüves esperes” emlékét és a környék vadon termő növényeinek ismeretét. A két gyógynövénykert nagyon távol van egymástól, ám közös bennük, hogy a könyvekben, az emberek emlékezetében még fellelhető tudást újraélesztik, a gyakorlatban, változó világunkban újra kipróbálják és a tapasztalatokat továbbadják.

A HÁZIKERT GYÓGYÍTÓ NÖVÉNYEI

A növények külső megjelenése sokat elárul környezeti igényeiről. Az ezüstös, molyhos, viaszos lomb szárazságtűrésre utal, a nagy, puha, zöld levelek az árnyékban működnek jól, a kevés fényt hasznosítják így hatékonyan. Ha a levendula árnyékba kerül, megnyúlik, nem tud megfásodni a hajtása nyár végére és télen elfagy. A borsmenta a napon apró, szürkés leveleket hoz, tetvesedik, elszárad. A citromfűvet bárhova telepítjük, szapora magjai segítségével pár év múlva ott lesz a sövény szélén, az árnyék és a fény határán és vígan terjed tovább, amíg csak el nem éri a napos sziklakertet: itt átadja a helyet az izsópnak, szurokfűnek, kakukkfűnek. Az évelő borsikafű még a saját árnyékát sem tűri, alsó leveleit folyamatosan hullatja, de forró nyarakon egyedül uralja a sziklakertet kemény, szúrós hegyű, örökzöld lombjával, dacolva a forrósággal. Szoros összefüggés van tehát a növény külső megjelenése és környezeti igényei között. Valójában a világ minden tájáról összegyűjtött fűszernövényeink mind eredeti termőhelyükhöz hasonló feltételek között fejlődnek a legszebben.

A gyógynövényeket talán legegyszerűbb lenne betűrendben felsorolni, ám az ökológiai szemlélethez közelebb visz, ha a termőhely szerint csoportosítva próbáljuk meg őket megismerni. Így sokszor a közös eredetre, származási helyre, hasonló szaporítási lehetőségekre is könnyebb utalni. Kezdjük a napos sziklakerttel, hiszen itt sok közkedvelt, illóolajos kis félcserjét találunk. És nem véletlen, hogy ide gyűlnek a középkori kolostorkertek mediterrán eredetű fűszercserjéi, hiszen itt valamivel több a meleg, hosszabb a nyár, mint a kert árnyas részein: otthon érzik hát magukat.

Kerti kakukkfű

A **kerti kakukkfű** (*Thymus vulgaris*) meszes domboldalakon, napos lejtőkön, déli fekvésű kertben érzi jól magát. Aki ilyen helyen birtokol kiskertet, akár a közeli sziklás lejtőkről is betelepítheti az ott honos mezei kakukkfűvet. A dél-európai illetőségű, erősen aromás, csinos kis bokorra fejlődő kerti kakukkfűvet napos sziklakertbe, erkélyládába bármelyik kertben elültethetjük. Nagy előnye a nálunk élő vad fajokkal szemben, hogy a száruk felálló, így a levelek, virágok tisztán szüretelhetők. Igaz, emiatt a hajtások nem gyökereznek le, tőosztással nehezen szaporíthatók, némelyik kerti fajta magot se hoz, ám a dugványozás megbízhatóan működik. Fehér virágai májusban nyílnak; napos, meleg időben, kora délután ilyenkor vágjuk le a szárításra szánt téli szükségletet magunknak. Nem is kell metszőolló hozzá, hiszen csak a virágos, leveles zsenge hajtáscsúcsokat vágjuk le, hagyunk a fás részek fölött bőven annyi lombot, hogy a növény tovább tudjon növekedni, lélegezni. Vékony rétegben szétterítve, árnyékos helyen, akár az asztalon vagy a szekrény tetején hamar zörgősre szárad; papírsákba, vászonzacskóba gyűjtve kész a téli napokra a gyógytea. A zacskó alján hamarosan ott találjuk leperegve a legfinomabb virág-és levéltörmelékét: fűszerezésre ezt használjuk, teának a fásabb részek is megteszik. Friss fűszernek egész nyáron szedhetjük a kertből a leveles hajtásokat, de ősszel már kíméljük a növényeket, hogy a bokor ép levélzettel tudjon felkészülni a télre!

Szurokfű

A **szurokfű** (*Origanum vulgare*) nálunk is honos üde réteken, erdőszéleken, de a legtöbb ember még ma is az olasz pizza oregánójaként ismeri és keresi. Lilás rózsaszín virága, levele a fűszer. Magról könnyen elszaporodik, igénytelen, ha öntözzük vagy kissé félárnyékos helyre kerül, levelei nagyobbak, üdébbek lesznek, ezek friss fogyasztásra talán jobbak, de a teának valót a napsütötte bokrokról szedjük!

Ha megtaláljuk természetes élőhelyén, látjuk, hogy szívesen társul más növényekkel, füvekkel, évelő vadvirágokkal, ezért a sziklakertben is kissé nyirkosabb, üdébb talajú zugot keressünk neki. Aztán később már a magoncok tetszés szerint bukkannak fel, ahol ők jónak látják. A hosszabb szárral szedett növényeket lehet csokorba kötve, felfüggesztve szárítani.

Ne feledkezzünk el a növény szépségéről se: ha nyár közepén bíbor kasvirágból szedünk csokrot a vázába, a hatalmas virágfejek merevségét gyönyörűen oldja a szurokfű, a cickafark, a napsárgát pedig az orbáncfű képviseli az együttesben.

A KÖZÉPKORI KOLOSTORKERTEK ÖRÖKSÉGE

Az izsóp, a zsálya, a ruta, a levendula, a rozmaryng és a cipruska jól érzik magukat a napos sziklakertben, a kőlapos utak mentén, támfalak déli oldalán, de még a balkonládában is. Közös bennük, hogy nálunk nem honosak, kivadulva is ritkán találjuk meg őket, mindenképpen az ember gondoskodására vannak utalva. Olasz, francia szerzetesek hozták magukkal valamennyit, mint a házi patikájuk alapját. Lassan elterjedt a használatuk, meghonosodtak a kertekben. Igaz, kissé melegebb klímához szoktak, ezért több gondoskodást, téli takarást igényelnek. Még a tisztelettudóan alkalmazkodó magyar névadás is árulkodik eredetükről, hiszen jól felismerhető benne az eredeti latin elnevezés.

„Hints meg engem izsóppal és megtisztulok, moss meg engem és a hónál fehérebb leszek.”

51. zsoltár

Izsóp

Az **izsóp** (*Hyssopus officinalis*) több ezer éve ismert gyógynövény a Földközi-tenger egész partvidékén. Nálunk a középkori kolostorok olasz és francia szerzetesei telepítették meg, a füzéri várhegyen elvadulva megtaláljuk talán még ma is. A Biblia is sokszor említi mint erős fertőtlenítőszer. Fűszerezésre a friss leveleket, teának az egész virágzó hajtást fel lehet használni szárítva is. Az izsóp illóolajai között is vannak baktériumölő hatásúak, de hatásosabb az egész növény, mert rajta enyhe penészes bevonatot képező gombák élnek, melyek maguk is különleges, penicillinhez hasonló anyagot termelnek. Az izsóp tehát a gombával együtt hatásos fertőtlenítőszer. A napos, száraz sziklakertekben elszórt magjairól könnyen szaporodik.

A szurokfű nálunk is honos üde réteken,
erdőszéleken. A legtöbben az olasz
pizza oregánójaként ismerik

Orvosi zsálya

Az **orvosi zsálya** (*Salvia officinalis*) szintén a Mediterráneum szülötte, de a középkorban már nálunk is kedvelték. Örökzöld, ezüstös levelű félcserje, legtöbbször liláskék virágokkal. A zsálya hajtásai csak száraz, napos helyen tudnak beérni, ezért a fűszernek, teának szánt leveleket kora nyáron szedjük le, a virágzás kezdetén, és utána hagyjuk a töveket megerősödni, csak friss fogyasztásra használjuk egy-egy ágacskát. Magról könnyen szaporítható, elszóródott magjairól néha magától is kikel.

A napos helyen élő, szépen beérett hajtásokkal teli bokrok a hótakarót is elviselik; ha mégis elfagyna a lomb, tavasszal rövidre vissza lehet vágni, és gyorsan kilombosodik újra. A biokertészek nemcsak gyógyhatása miatt ültetik szívesen, hanem azért is, mert a veteményeskertet szegélyező alacsony sövényként sok kártevőt elriaszt erős illatával.

A réteken, erdőszéleken nálunk is akad jó néhány zsályafaj. Egymást helyettesítve vagy akár együtt is előfordulnak. Illatosak, szépek, de gyógyhatásuk nem számottevő. Mezei virágcsokrokban azonban szépen mutatnak: akár a ligeti, a mezei vagy az enyves zsálya nő is a környéken, érdemes a kertbe is beengedni őket.

Levendula

A **levendula** (*Lavandula officinalis*) szintén mediterrán növény; száraz, napos domboldalok betelepítésére alkalmas. Nagyon sok kertészeti fajtája van, talán a vékonylevelű, halványlila virágú francia levendula (*Lavandula angustifolia*) illata a legfinomabb. A levendula virága teában, fürdőként is nyugtató hatású, és **„moly nem közelít oda, ahova ez a fű tétetik”** – mondták róla már a középkorban is. Teljes virágzásban vágjuk le a lomb fölött, és csokrokba kötve, függesztve, sötét helyen szárítjuk. A biodinamikusok vetési naptára által jelzett „virágnapok” különösen alkalmasak a szedésre, a virágok jobban megtartják a színüket, az illatot is ilyenkor. A csokorkötés maradékából, a törött, rövid szálakból lesz majd a szárított levendulavirág, de ez már nem sürgős tennivaló, akár nyár végén is elővehetjük a régi lepedőbe göngyölt virágtörmelékét. A szákról kézzel lemorzsolts virág persze nagyon drága lenne, ha a ráfordított időt is számolnánk, ezért ezt eladni nem is érdemes, csak ajándékozni.

A levendula virágzása a kezdete, nyitánya a nagy nyári napfordulós virágünnepnek. A szárazvirág-csokrok is ilyenkor készülnek. Apró rózsabimbó, a cipruska sárga gombocskái, sóvirág, fátolvirág, a borzaskata termése, a szárnagyvirág virágzata, a sárga cickafark sorra kínálja magukat csokor vagy koszorú kötésére. A nagy égi fordulatot minden növény megérzi, akárcsak a méhek, akik ilyenkor abbahagyják a rajzást: a család már csak befelé figyel, a télre készülődik.

Nálunk a levendula akár afféle klímafenekültnék is tekinthető, hiszen az utóbbi években egyre könnyebben áttelel takarás nélkül is a kertekben, akár a Bakonyban, akár éppen Bükkszentkereszt „magaslati” gyógynövénykertjében. (Eközben Franciaország híres levendulamezői az ott is egyre forróbbá váló nyarakon lassan pusztulásnak indulnak.) De a legszebben fejlődik a bevásárlóközpontok parkolóiban! Itt ugyanis a betonozott felületekről jóval több meleg sugárzik rá, mint a kertben, a csapadékvíz azonnal eltűnik, az autók légkondicionálói kifelé forró levegőt ontanak, így teljesen otthon érzi magát a mesterséges mediterrán éghajlaton. A füstgázok ellen pedig ott van a viaszos, szürke levélbevonat védelemnek. Aztán hogy az itt suttymban levágott virág milyen álmokat hoz majd a párna alá téve, arról lehetne elmélkedni.

A levendulabokor a rózsák között elriasztja a levéltetveket. Már a rózsaaágyás megtervezésénél gondoljunk rá, hogy a levenduláknak is legyen helyük a tövek között; egymástól elég akár egy méter távolságra ültetni őket. Mögöttük jó helye van a fehér liliomnak. Egyszerre nyílnak nyár elején, és a levendulák között a liliom elvirágozott szára nyugodtan behúzódhat, nem annyira zavaró a száradó levelek látványa.

„Itt egy rozmarinszál, az emlékezetre, kérlek, édes rózsám, hogy jussak eszedbe; itt meg háromszín ibolya, ez való a gondolatra. (...) Nesze, neked ánis meg galambvirág; neked ihol a ruta;...”

William Shakespeare: Hamlet, dán királyfi

Rozmaring

A **rozmaring** (*Rosmarinus officinalis*) a hűség jelképe és csak a becsületes emberek kertjében terem. Az idézet Shakespeare-től való, Ophelia próbálta Hamlet zavaros viselkedését virágaival gyógyítani. A középkorban is ismerték tehát emlékeztetjavitó, élénkítő hatását, a diákok tanulás alatt a fülük mellé tűzve viselték, de a kódexek másolásában elálmosodott szerzetesek is szagolgatták. (Többnyire én is itt tartogatok egy ágacs-kát írás közben a laptop mellett...) Ami a levendula a léleknek, az a rozmaring a szellemnek, vagyis az esti levendulafürdő szép nyugodt álmokat hoz, a rozmaring azonban nem hagy elszunnyadni, gondolkodásra, emlékezésre késztet. Milyen finom különbség van a két, virág nélkül egyébként könnyen összetéveszthető növény hatásában! Azon is elámulhatunk, hogy Shakespeare idejében a lányok a kiskertben ennyiféle virágot nevelgettek, és még a gyógyító erejükről is volt valamennyi tudásuk.

A rozmaring egész Európában elterjedt, de nálunk megbízhatóan csak cserépbent nevelve, fagymentes helyen teletelve lehet nevelni. Vannak télállóknak mondott fajták, ezek némi takarással akár tíz évig is élhetnek egy védett, napos sarokban, aztán jön egy olyan erős tél, hogy az egész országban kifagynak. Világos, fűtetlen helyen kevés öntözéssel átvészeli a telet, így tavasszal ki lehet ültetni újra. Mivel a levele kiváló fűszer, jó, ha egész évben frissen kéznél van. Dugványozással kora tavasszal vagy nyár elején könnyen szaporítható. Ahol a rozmaring hatalmas bokorrá nőtt, akár nyársnak is használják a leveles ágacskáit: ráhúzzák a sütnivalókat sorban, úgy rakják a grillrácsra. A húсок pácolására használt rozmaring antibiotikus hatású illóolajaival megakadályozza a bomlási folyamatokat, a sütés során pedig közömbösíti az égett zsiradékból esetleg felszabaduló káros vegyületek hatását. Sült húсок, paradicsomos ételek, fokhagymaleves fűszere is.

Az izsóp, a levendula, a rozmaring, a zsálya, a borsikafű mind az ajakosvirágúak családjába tartozik. Véletlen lenne, hogy olyan hasonló hatásúak? A négyélű szár, a keresztben átellenes levélpár, az egész növényt beburkoló illatfelhő és az erős antibiotikus erejű hatóanyagok az egész családra jellemzőek. Ide tartozik a citromfű, a mentafélék, a szurokfű, a kakukkfűvek és a bazsalikom is. Rokonságukra „kémiai” bizonyítékot jelentenek az illóolajok, amelyek keresztben-hosszában jelen vannak bennük, különböző arányokban keverve. Ezért gyógyító hatásukban is erősítik egymást, mint a zsálya és az izsóp, a szurokfű pedig a kakukkfűvel helyettesíthető bizonyos tekintetben. Az illóolajok apró hólyagokban lapulnak a levélben, a virágban, és ha ezek kiszabadulnak, elillannak (mint a kámfor, amelyet – változó mennyiségben – többnyire szintén tartalmaznak), szétterjednek a levegőben. Ezért hatásosak belélegezve, fürdőként, nem csak tea formájában. Ám éppen ezért kell ügyelni a teára, hogy mindig takarjuk le forrázás után, amíg állni hagyjuk, mert éppen a legfinomabb olajok párolognak el legelőször!

A VETEMÉNYESKERT VÉDŐNÖVÉNYEI

A középkori kertekben a veteményest erősen aromás növényekből nevelt, alacsony sövényvel szegélyezték. Hogyan is csinálták ezt a pozsonyi kertben a XVII. században?

„...Így az ágyakat ki-intéztvén, hadgyanak keskeny ágyacskákat, úgy mint egy lábni szélességre környős-környűl a táblának hosszassága és szélessége szerént, a kiken szintén úgy a kereszt-utak által szolgállyanak, mint a táblában. Ezekben az keskeny ágyakban ültessenek szagos füveket, úgy-mint istenfáját, zsályát, isopot, levendulát, spikinárdit, etc.”

A veteményest tehát két út szelte keresztben négyfelé és az egészet a kolostorkertekből már ismerős, élőlő fűszercserjék keretezték. Nemcsak a fűszerezéshez vannak így kéznél, amikor a főzéshez a friss hozzávalókat gyűjtögetjük, hanem erős illatukkal megzavarják a zöldségfélék kártevőit is, nehezebben találják meg kedvenc csemegéiket.

Ez a régi, hagyományos beosztás már amiatt is célszerű lehet, hogy a vetésforgónak is keretet ad: szépen vándorolnak körbe a különböző növény családokba tartozó vagy más-más tápanyagigényű zöldségek. A biodinamikus vetési naptár szerint is össze lehet állítani a vetésforgót, nemcsak a tápanyagigény szerint. Ebben a rendszerben a gyökérnövényeket a virágok, illóolajos növények, fűszerek követik, utána a levelűkért, majd a termésükért termesztett zöldségfélék következnek időben. Így a kapálás, gyomlálás időbeosztása egyszerűbb, három-négy naponként halad tovább a kertész a Holddal együtt a következő területre.

Érdekes, hogy elsősorban sokallják a virágoknak egy teljes negyedét „áldozni” a veteményes területéből. De ne felejtjük el, hogy ide valók a gyógynövények, a sokféle védőnövény; innen lakmároznak a hasznos rovarok. A körömvirág, a büdöske, a sarkantyúka, a mézontófü, a pipacsok, díszmákok, szarkalábak színes, illatos virágtengerén megpihenhet a szem, amikor a kapálásból, a borsószedésből felegyenesedve éppen azon morfondírozik a kertész, hogy már megint többet vállalt a kelleténél, túl nagy a kert, soha nem végez semmivel időben. Ilyenkor elég csak pár percig szemlélődni, ahogy a reggel nyíló díszmákokról délelőtt átpártolnak a rovarok a lustább körömvirágra, aztán a muskotályzsálya várja az erős napsütésben a megporzókat. Semmi kapkodás, késedelem, aggodalom, szépen elnyeri a jutalmát minden rovar, és már hullanak a pipacs szirmai, hízik a gubó, tele a magvak kezdeményeivel. Az emberben ilyenkor újraépül a bizalom a teremtett világ rendje iránt. Hát ezért kell virágokat ültetni a kiskertbe!

Az egynyári fűszernövényeket: a kaprot, majorannát, borsikát, borágót a felásott, felszántott ágyásokba évente újra lehet vetni a zöldségekkel együtt; az élőlőknek viszont állandó helyre van szükségük, ezért kerülhetnek ma is a veteményes szegélyébe. Ha nem is követjük szigorúan a keresztúttal táblákra osztott, merev formát, jó, ha ott vannak valahol a közelben. Az izzóp virágai csalogatják a káposztalepkéket; ha ott éjszakáznak, reggel könnyen össze lehet őket gyűjteni. A zsálya mellé kerüljön a ruta, a régi rómaiak hagyomány szerint. A cipruska, az élőlő borsikafű, a levendula is jól szolgál, és persze az se mindegy, hogy valami éppen mindig virágzik, illatozik a kis sövényben.

AZ ÓVILÁG VETEMÉNYESKERTJE

Az egészséges táplálkozás mai hívei is igen jól éltek volna háromszáz éve a pozsonyi kert konyháján, hiszen ma jóval kevesebb fajta zöldséget fogyasztunk, mint akkoriban. De hát egyáltalán min éltek ősünk, ha még nem ismerték a krumplit, paprikát, paradicsomot, kukoricát, napraforgót, babot, tököt? Álljon itt egy felsorolás Lippaytól, milyen növények voltak a korabeli veteményesben:

- „• Az jó szagú, konyhára és asztalra alkalmas fűvek: Istenfa, üröm, bazsalikom, cipruska, izsóp, levendula, majoranna, citromfű, menta, csombormenta, rozmaring, ruta, zsálya, kakukkfű.
- Salátáknak, mártásoknak alkalmas fűvek: római sóska, közönséges sóska, kapor, ánizs, petrezselyem, zeller, articsóka, spárga, laboda, borágó, kárdi, benedekfű, turbolya, cikória, kalánfű, koriander, sáfrány, kömény, endivia, édeskömény, saláta, galamb-begy, zsázsa, vízitorma, csabaire, porcsin, tárkony, rukkola, mustár, spenót,
- káposzta, fokhagyma, vöröshagyma, póré, mogyoróhagyma, metélőhagyma, cékla, torma, paszternák, répa, karórépa, sárgarépa, cukorrépa, retek, bakszakáll.
- Az földi gyümölcsök: uborka, sokféle dinnye, tök, nyakas tök, borsó, csicseriborsó, bab, eper.”

Különös, hogy azok a zöldségek, amelyek Amerikából csak később kerültek be hozzánk, azóta mennyire gyorsan elterjedtek, és ma a kert területének jóval nagyobb részét uralják, mint az Európában honos növények! Az is elgondolkodtató, hogy ezek szinte mind talajzsaroló, erősen tápanyagigényes vetemények. Vajon talajaink humusztartalmát, kémiai összetételét hogyan változtatta meg az utóbbi két-háromszáz év rendkívül intenzív szerves- és műtrágyahasználata? De nemcsak a kertben, a konyhában is egyre inkább eluralkodnak az Újvilág ízei.

Az viszont nagyon érdekes ebben a felsorolásban, hogy a régi konyhakerti vetemények közül milyen sokról derült ki mostanában, hogy valójában gyógynövények, és változatosan elkészítve, az évszaknak megfelelően éppen frissen szedhetőket egymással társítva az egészséges táplálkozás alapját képezhetik.

ŐRZŐ, VÉDŐ TÁRSAK A VETEMÉNYESBEN

Kapor

A **kapor** (*Anethum graveolens*) úgy hozzátartozik a veteményeshez Magyarországon, akár a gereblye. Talán csak hagyománytiszteletből, gondolhatnánk, hiszen amennyi kaporszár meredezik nyár vége felé a kertben, annyi tökfőzelék és savanyú uborka egy falunak is elég lenne. Marad tehát bőven, hogy a magot elpergesse, és ez a szerencse!

A bársonyvirág, más néven büdöske különösen
a gyökérpusztító fonalférgék ellen hasznos

A kapormag csírázása ugyanis támogatja a sárgarépat korai fejlődése során, enyhe árnyékot is tart fölötte, és sorjelölőnek is kiváló, mivel jóval gyorsabban csírázik, mint a répa – érdemes hát pár szemet a sárgarépa sorába is hinteni belőle. A virága vonzza a megporzó rovarokat. Hasznos segítők, a zengőlegyek is táplálékhoz jutnak a virágporból. Erős illata viszont távol tartja, megzavarja a kártevőket. Ezért szokás sokfelé meghagyni minden talpalatnyi helyen a veteményesben védőnövényként. A repülve érkező kártevő először a kaporvirágra száll le, és ha elég sűrű az illatfelhő, talán nem is veszi észre a kaporerdő alatt lapuló gazdanövényt.

Ha a kertész már sok mindent összeolvasott, kipróbált a biokertész könyvekből, lassan visszatér a hagyományokhoz. Amit a vegyeskultúráról, a biodiverzitásról, a sokféleség előnyeiről megtanulunk, azt Moldvában még el sem felejtették.

Bazsalikom

A **bazsalikom** (*Ocimum basilicum*) trópusi eredetű, de igen régen meghonosodott nálunk a kertekben. A veteményesben a paprika, a paradicsom sorában nevelik, elűzi a kártevőket, csalogatja a hasznos rovarokat és jobb ízű lesz mellette a termés. Még a fólia alá is érdemes vegyesen ültetni őket. Mivel se a legyek, se a szúnyogok nem állhatják az illatát, az ablakban, a balkonon is célszerű belőle nevelgetni. Nagyon melegigényes, májusban lehet csak kiültetni a szabadba, még az öntözővízben is a langyosat kedveli. A vetésre szabadföldön csak áprilisban kerülhet sor, úgy Szent György nap táján, ezért érdemes belőle palántát nevelni. A magvakat nem is kell takarni, csak kissé benyomkodni a földbe lapított tenyérrel, hiszen fényen csíráznak, pár nap alatt már látható az apró növénykéek két sziklevele. Ha elég meleg van, nagyon gyorsan fejlődik, hűvös nyarakon azonban az ablakban, cserépben sokszor jobban érzi magát, mint a szabadföldben. Ha rendszeresen a hajtáscsúcsokat csipkedjük le a paradicsomsaláta fűszerezéséhez, nem jut eszébe virágozni, hanem folyamatosan új, friss hajtásokat nevel. Ősszel az első fagy elviszi, érdemes októberben néhány tövet becserepezni és a világos ablakban szobanövényként még karácsonyig tovább nevelni.

A bazsalikom szárítva nem őrzi meg az aromáját, inkább sóval, olívaolajjal rétegezve érdemes tartósítani télire. De talán nem is kell tartogatni belőle sokat. Télen se szúnyog, se paradicsomsaláta, se mediterrán forráság, van viszont savanyú káposzta, kelbimbó, lilahagyma és mézédés, aranysárga sütőtök. A bazsalikom egyikhez sem nélkülözhetetlen...

Bársonyvirág, büdöske

A **bársonyvirág, büdöske** (*Tagetes sp.*) Amerikából származik. Nem ehető ugyan, de a kert számára gyógyhatású, ezért a veteményes szélében, a paradicsom sorában, a káposztafélék közé érdemes vetni belőle minden évben. Különösen a gyökérgusztító fonalféreg ellen hasznos. Virága becsalogatja a kertbe, a fólia alá a zengőlegyeket és más hasznos rovarokat. A szulák, a tarackbúza terjedését is akadályozza, ez összefügg csírázásgátló hatásával. Kis termetű fajtáit bárhová vethetjük, viszont a magasra növő, hatalmas virágú *Tagetes erecta* már árnyékolni is képes a szomszédokat, ezt a lugasparadicsomok mellé ültessük! Nyár vége felé kezd igazán magára találni, virágozni, talán trópusi növény léteére ilyenkor a rövidülő nappalok hívják elő benne a szaporodási hajlamot. Nagyon szép, tartós vágott virág, élénk narancssárga, citromsárga színei a bánatosra hajló őszi kertben üdítően hatnak.

Érdekes, hogy a védő sövényeknek milyen nagy szerepük van az ökológiai gyakorlatban! A kertet, ahogy az erdőt is, cserjék tüskés bozótja keretezi, a veteményest illatos fűszercserjék, a paradicsomtöveket bazsalikom, büdöske. Ezért is nehezen gépesíthető a biogazdaság – és értelmes napszámot se könnyű találni a kapálás idejére.

Csombor

A **csombor** (*Satureja hortensis*) Erdélyben különösen kedvelt, egynyári fűszernövény, borsikafűnek is nevezik. A babbal felváltva, sorba vetve védőhatását is kihasználhatjuk, távol tartja a fekete levéltetveket. A virágzás kezdetén az egész tövet levágjuk, csokorba kötve, felfüggesztve megszáritjuk, majd lemorzsoljuk. Bab, káposzta fűszere, borspótló, emésztésjavító. Nagyon intenzív ízű, csak a főzés végén rakjuk az ételbe! Erdélyben a borsikafűvet egy szál kaporral összekötve főzik bele a káposztába. A hatalmas lakodalmi cserépfazekak még évek múlva is őrzik az illatát a padláson, úgy beléivódott az agyagba a sok vidám nap emléke. Moldvában a veteményesnek felásott földet a kapor és a csombor magjával hintik be először, ezek illata uralja majd a kertet, elriasztva a zöldségfélék kártevőit – és együtt kerülnek a fazékba is. Sokszor megfigyelhető, hogy a kertben jó szomszédságban élő, egymást támogató növények az ételben is finom harmóniát teremtenek. A csombor virágos hajtását télire eltett uborkához is teszük.

Körömvirág

A **körömvirág** (*Calendula officinalis*) legértékesebb hatóanyagait a narancssárga virágszirmokban találjuk: ezeket gyűjtjük, szárítjuk teának, de nyersen is ehető a vajos kenyérré szórva. Ez azért is jó társítás, mert a szirmokban lévő karotin zsírban oldódó vitaminja így jobban hasznosul. A szárított virágszirmok fűszerkeverékben is jól mutatnak. Kenőcs készítésére a teljes föld feletti részt felhasználhatjuk, már szedés közben is érezhetően ragad az olajtól az egész növény. Minél sötétebb árnyalatú a virág, annál erősebb a gyógyhatása. A veteményesben a szomszédait sok kártevőtől megvédi, ezért itt is hagyjunk meg belőle pár tövet, különösen a paradicsom sorában. Ha túl nagyra nőtt, vagy ha tetvesedik, vissza kell vágni tíz centire a föld fölé; egy hónap múlva újra virágzik.

Tatárhagyma

A **tatárhagyma** (*Allium tataricum*) rokon növény, nagyon hasonló életformájuk, természetük, de ennek a friss levelei fokhagymaízűek. A levél tavasszal a legfinomabb, nyáron pedig a virágbimbót, a virágkocsányt apríthatjuk a körözöttbe, a zöldséglevések tetejére. A virága fehér, nyár végén nyílik, a terméságazat pedig szárazvirágként használható a lampionvirág, a bábakalács, a szamárlenye mellett őszi szobadíszként. A tatárhagyma levelei lapos keresztmetszetűek, a snidling hengeres, erről is meg lehet őket ismerni. Nemcsak a veteményesben, hanem az évelő virágok között, a díszkertben is helye van. A méhek is nagyon hálásak a szeptemberi virágzásért. Ezek a friss tavaszi csemegék nem tárolhatók, száríthatók, de éppen ez bennük a jó. Akkor kínálja a természet őket, amikor az emberi szervezetnek a tavaszi méregtelenítés, bőjt idején éppen szüksége van rá.

A vöröshagyma, a lilahagyma is gyógynövény, és nagy előnye, hogy egész télen frissen, nyersen is hozzáférhető. A biokertben azért is megbecsülik, mert a sárgaréppával kölcsönösen megvédik egymást: a répa a hagymalegyet riasztja el, a hagyma a répalegyet, ezért váltott sorokba érdemes őket vetni. A hagymaszárat az erjesztett csalánlébe is beledobják, ez a lében baktériumölő hatást fejt ki.

Sarkantyúka

A **sarkantyúka** (*Tropaeolum majus*) a biokertészek egyik kedvence: a gyümölcsfák tányérjába vetve távol tartja a vértetveket, valamint a krumplit, a paradicsomot is védi a kártevőktől. Egynyári, melegigényes növény. A tavaszi fagyok után érdemes csak elvetni, de utána gyorsan fejlődik, nem öregszik el, egészen az őszi fagyokig kitart. Levele, virága is ehető; csípős, a retekre és a tormára egyaránt emlékeztet. Hasonlóan a bársonyvirághoz, a bíbor kasvirághoz és az ánizsmentához, ez is az Újvilágból került hozzánk.

A tatárhagyma levele tavasszal a legfinomabb, nyáron pedig a virágbimbót és a virágkocsányt apríthatjuk a körözöttbe vagy a zöldséglevések tetejére

---

Metélőhagyma

Alig unja meg az ember a medvehagymát áprilisban, már ott van az arasznyi, méregzöld **metélőhagyma** (*Allium schoenoprasum*) a veteményes szélén. Nem véletlenül lakik éppen ott: illatanyagai megzavarják a sárgarépalégy tájékozódását, így a répa se lesz férges a közelében. A metélőhagymát könnyű hajtani is, cserépben, a konyhaablakban, de az igazi gyógyerő, a legfinomabb zamat a kertből frissen szedett növény sajátja. Nyersen felaprítva szórjuk az ételbe. De nem úgy vágjuk, mint a fűvet, fölülről tarolva! Mindig csak pár szálát, egészen alacsonyan, így folyamatosan újra hajt, és mire végigérünk a bokron, az eleje megint vágható.

Ha hajtani szeretnénk, a magvetés után legalább egy évet várni kell, mire megerősödnek a tövek. Összel ássuk ki, cserepezzük be, és hagyjuk átfagyni az egész földlabdát. Januárban már be lehet belőle vinni, addigra a fagy hatására átesik a téli nyugalmi időszakra. A májusi virágzást kár kihagyni, különösen, ha magot is szeretnénk fogni a tövekről; viszont amikor a rózsaszín virágfejek kibomlanak, már elveszik a levél friss íze. Nem is baj, már ott vannak a zöldhagymák, ki gondol a snidlingre májusban!

NAPOS ÉVELŐÁGYÁSOK NÖVÉNYEI

Vannak olyan gyógynövények, amelyek nagy termetük, agresszivitásuk vagy hatóanyagaik miatt nem jó szomszédok, ezeket külön ágyásban neveljük, akár az évelő virágok között, a kerti út mellett vagy a kerítés tövében, mert sokszor éppen a szépségük miatt nem szabad őket elrejtteni szem elől.

Bíbor kasvirág

A **bíbor kasvirág** (*Echinacea purpurea*) szintén indián gyógynövény, de hatóanyagait nehéz házilag hasznosítani, ezért inkább dísnövényként ültetjük, valamint azért, hogy a nagy pápaszemes pillangókat becsalogassuk a kertbe. A lilás rózsaszín szirmok között, a barna virágkúpon lakmározó bíbor- és barnamintás lepkeszárnyakon acélkék szemek... Ritka szép kerti pillanatok. Napos helyen alacsonyabb lesz, viszont nagyobb virágokat hoz; félméteres öntözést sem igényel és akár egy méter magasra is megnő. A fészkesvirágúak közé tartozik, ezért is nyílik látszólag sokáig, hiszen itt valójában egy hatalmas, összetett virágzatról kell beszélni. A lilás rózsaszín „szirmok” végtelenül leegyszerűsödött meddő virágok, ahol a szíromlevelek összeforrtak, a virágzat szélén egy sorban kifele hajolnak; a virág „közepe” pedig spirális körökben álló, párta nélküli csöves virágok tömege. A csöves virágok kívülről befele haladva egymás után nyílnak ki, ezért néha több hétig is díszítenek, mert a külső „szirmok” az utolsó, legbelső kis virág nyílását, megtermékenyülését is megvárják. (Ha tartós vágott virágot, margarétát, napraforgót, kúpvirágot, őszirózsát keresünk a piacon, meg kell nézni a közepét: jól látszik a különbség a virágzás elején vagy vége felé tartó virágok között.)

A kasvirágcsépp jó immunerősítő, influenzás időszakban érdemes fogyasztani megelőzőképpen. Tinktúrát készíteni belőle kissé bonyolult, ámbar a biopiaci folklór úgy tartja, hogy csak össze kell vagdalni a virágos szárat, házi pálinkával felönteni, és a hatóanyagok szépen kioldódnak belőle. Az adagolás meg majd olyan „gondulomformán” történik a fagyos téli reggeleken.

Keskenylevelű kasvirág

A **keskenylevelű kasvirág** (*Echinacea angustifolia*) szirmai szinte függőlegesen lógnak lefelé, levele is keskeny, szárazabb, naposabb helyre való, mint az előző fajta. Gyökere vastag, karószerű, mélyen lehatol a földbe, talán ezért sem szenved annyira a szárazságtól. A kései, hibrid levendulák virágzásának szép háttérrel ad.

Muskotályzsálya

A **muskotályzsálya** (*Salvia sclarea*) kétéves növény: csipkészlélű tőlevelei a télen vastag, fehér bundát viselnek a hideg ellen, de tavasszal gyors növekedésnek indulnak. A növény száraz, meleg nyarakon másfél méteresre is megnő, mire lilás rózsaszín virágai kinyílnak. A hatalmas tőlevelek minden szomszédot betakarnak. A virágok muskotályos illata messziről érezhető.

Illóolaját nyugtató, izomlazító hatása miatt az otthonművelésnél használják. Napos sarkokban, ahova az öntözés nem ér el, kerítések, kőfalak mentén gátlástalanul szórja magjait. A virágokon soha nem látott méretű rovarok lakmároznak heteken át. Az ajakosvirágúak méltóságteljes képviselője, jól megfigyelhető rajta, ahogy a virág mélyére rejtett nektárért benyúló rovar megbillenti a porzót, így hátára kenődik a frissen kipattant tokból a pollen. Az ütéstől felszáll róla a már magával hozott, megszáradt virágpor, felhője beteríti a fölötte várakozó bibét. Ez az idegen megporzás biztosításának zseniális megoldása. Vajon ezt is az evolúció fejlesztette ki vak tapogatózásai során, egyszerre a kék fadongót és a hozzá méretben, virágnylás idejében illeszkedő zsályavirágot? Mindenesetre akár virágtündéreket sejtünk a dolog mögött, akár evolúciót vagy teremtő akaratot: működik – a hatalmas virágzat alsó részén már érnek a magok, amikor följebb még javában zajlik a szerelmes játék, nyílnak a virágok, és valahol, egy fakerítés odvában gyűlik a nektár, a virágpor a dongó utódainak szánt raktárában. Valódi nyertes-nyertes játszma.

ÁRNYÉKKEDVELŐ NÖVÉNYEK

Vannak olyan fűszernövények, amelyek erdei aljnövényzetben vagy a félárnyékban találták meg természetes élőhelyüket. Erre utal már a külső megjelenésük is: puha, sötétzöld lombjuk, nagy leveleik. Sokan közülük csak az év egy részében láthatók, kihasználva a tavaszi napfényt a fák kilombosodása előtt – mint a medvehagyma vagy a turbolya, amely a téli hideg és a nyári szárazság elől egyaránt elbújik. Fogyasztásuk is az évszakhoz kötött, és ez így van rendjén: az emberi szervezetnek is tavasszal van szüksége a magas klorofill tartalmú, zöld levelekre; nyáron a leves, nedvdús termésekre, gyümölcsökre, ősszel pedig az édes körtére, a dióra, mandulára. Télre maradnak a gyökerek, gumók, csupa föld alatt megbúvó energiaraktár, meg a hatalmas rügyek, káposztafejek, hagymák. Csak a mindennapi kenyér az, amely az egész esztendő végigkíséri.

(Ezért is van kisebb jelentősége a biokertészetben a hajtásnak, hiszen az egészségtudatosan táplálkozó ember figyel arra, hogy amit eszik, valóban szabad földben, napfényben nőtt-e, a maga idejében. Ha pedig ráadásul környezettudatos is, akkor a hajtás energiapazarlása egyébként is visszatartja a primőrök fogyasztásától.)

De ha például ragaszkodunk a lestyán vagy a menta telepítéséhez egy új kertben, ahol még nincs természetes árnyék, vagy csak egy napos erkélyünk van, akkor bőséges öntözéssel az árnyékolás valamennyire helyettesíthető. Ugyanígy, megfordítva: a vízigényes évelők egy olyan kertben, ahol nincs lehetőség az öntözésre, félárnyékban tovább bírják a megpróbáltatást, mint a tűző napon.

Lestyán

A **lestyán** (*Levisticum officinale*) mediterrán tengerpartokról származik. Páraigényét öntözéssel és némi árnyékolással biztosíthatjuk. Legjobb neki, ha a fák között, a déli tűző naptól védve, de nem mély árnyékban élhet laza, tápdús talajban. Hosszú életű évelő. Májusban hatalmas, üde tőleveleit használjuk; ilyenkor érdemes szárítani is belőle, ezt később lemorzsolva egész télen szórhatjuk a zöldséglevesekbe. (A húslevesbe marad a vaskos levélnyél: az íze belefő a levesbe, aztán úgyis leszűrjük, de nagyon kevés elég belőle.) Nyáron alig marad rajta levél, annyira a virágzásra figyel. Ha elég vízhez jut, két méter magasra is megnő. Ha a három- négy éves töveket ősszel kiássuk, a hosszú, húsos gyökerek egy részét levágjuk, meghámozzuk, feldaraboljuk, szárítjuk, a húslevesben „Maggi kocka” helyett használható. A kiásott tövek maradékát vissza lehet ültetni, de néha még a bennszakadt gyökérmaradványokról is kihajt tavasszal. Magját is használják fűszersókban: tengerparti növény létére nagyon sokféle sót vesz fel a talajból, ez a magokban, a levélben, a gyökérben is érezhető – a konyhasót pótolja, helyettesíti valamennyire. Ez magyarázza vízajtó, emésztésserkentő hatását is.

Áprilisban, szabadföldi magvetéssel könnyen szaporítható, ősszel már állandó helyére ültethető. Télen teljesen lefagy a lombja, tavasszal a csupasz föld alól bújjik elő, majd rohamosan növekszik.

Medvehagyma

A **medvehagyma** (*Allium ursinum*) a március újdonsága. A tavaszi erdő mélyén, a Mecsekben, a meleg dunántúli tölgyesekben, a zalai dombokon enyhe fokhagymaszagot árasztva, tömegesen bújnak elő a smaragd-zöld levelek. Mintha valaki egy csokor levelet markolna a föld színe alatt, úgy jönnek elő szár nélkül, csak a levélnyélen ágaskodva. (A gyöngyvirág levelei száron bújnak elő, mindig a virágbimbóval együtt, és egy jó hónappal később.) Sietniük kell: mielőtt teljesen kilombosodik felettük az erdő, virágba borulnak, és a levelek műhelyében összegyűlik néhány hét alatt a hagyma felépítéséhez szükséges tápanyag is. Májusban már magot érlelnék, sárgulni kezd a levél, hiszen számára már itt az ősz – minden, amit a tavaszi ég alatt begyűjtött, a kisujnyi vastag hagymák jussa. A magszár jó magasra felnyúlik, mielőtt eldőlné, így a magok egy tenyérnyi helyen szóródnak ki: a következő évben parányi magoncok csoportja jelenik meg az anyató mellett jó arasznyira.

Persze ha az ember pénzt akar csinálni a medvehagymából is, akkor sarlóval aratva hordja a piacra, és ott jövőre nem lesz már semmi. A hagymát, a virágot a levél építi: ha a műhelyt lebontom, oda a vállalkozás. Ezért aki több évre tervez, csak módjával csipegeti a leveleket. A kertben, árnyékos helyen tíz-tizenöt tő már bőven elég a családnak. Ilyenkor naponta többször is a konyhára kerül: reggelire a vajás kenyérré, tízóraira a szendvicsbe, ebédre a spenót, csalán, sóska ízesítésére, estére a salátába. Ez a néhány hét a medvehagymakúra ideje – vértisztító, koleszterin- és vérnyomáscsökkentő; a zöld színanyagának, a klorofillnak köszönhetően még a szaga se érezhető utólag.

Ha a piacon vesszük meg a csokrot, kibontva, szétrázva állítsuk egy edénybe ujjnyi vízbe, hogy csak a levélnyél érjen bele. Így egész héten friss marad, és a levelek még ott is tovább nőnek. A medvehagymát lehet ugyan szárítani, fagyasztják is, pestonak készítik, de nem fontos ezzel bibelődni. Sokkal inkább kell figyelni arra, hogy a növényt tartsuk meg a jövő számára. Tavasz jövőre is lesz, meg még évek múlva is. Ő pedig ingyen kínálja majd akkor is a gyógyító, tisztító erőt – feltéve, ha nem váltottuk mohón egyszerre pénzre a jövődőt, kiirtva egész erdőkből a kíméletlen gyűjtéssel még az ímagját is. Igaz, ha már kevés lesz belőle, felmegy majd az ára, meg utoljára meg lehet belőle gazdagodni...

Ha meg szeretnénk telepíteni a kertben, májusban érdemes kiásni hagymástól, mindenestől a behúzódni készülő, már sárguló levelű, maghozásra készülő növényt. Árnyékos helyen, nagy fák alatt keressünk neki helyet, jól öntözzük be, majd hagyjuk magára. Ha mértéketlenül szedegetjük a levelét következő tavasszal, szépen megerősödnek a tövek, és pár év alatt teljesen önellátóvá válhatunk belőle.

Fekete nadálytő

A **fekete nadálytő** (*Symphytum officinale*) a kertben csak a vízcsap közelében érzi jól magát, hiszen nyirkos patak-völgyek évelő növénye. Nem a veteményesbe való, hanem a csalánnal együtt valahová a tyúktól környékére, de mégis jó hasznát veszik a lesarlózott levélnek a zöldségágyásokban. Magas káliumtartalmú leveleivel a paradicsomtövek talaját takarják, és az erjesztett csalánlébe is tesznek, hogy tápanyagtartalmát növeljék. Régen a gyökerét főzték meg tejszennel, így használták borogatás formájában zúzódások, sőt csonttörések gyógyítására. A főzet a levegőn megkeményedve gipszként rögzítette a sérült testrészt.

HASZONTALAN ÉS HASZNOS „GYOMOK”

A kezdő kerttulajdonosok különösen hajlamosak minden vadon termő növényt haszontalan gyomnak tekinteni. Ebben támogatják őket a hivatásos kertépítők is, hiszen egy építkezés után legegyszerűbb a régi kert maradványait a törmelékkel együtt legyalulni, elszállítani, és vastagon új termőföldet teríteni mindenhova. Ez így nincs rendjén! A gyomok a talaj takarásával, télen elkorhadó zöldtömegükkel, gyökereikkel lazítják, javítják a talajt, védik a kiszáradástól, az eróziótól, növelik a humuszréteget. Elég csak arra gondolni, hogy a gyeppeltörése utáni évben milyen kiválóan fejlődnek olyan tápanyagigényes növények, mint az uborka, a káposzta.

A gyomok jó jelzőnövények is, a talaj állapota leolvasható a rajta kifejlődött gyomtársulás fajösszetételéről. Sok „gazról” derült ki, hogy értékes vitaminforrás, gyógynövény. A tavaszi ökopiacon ma már drága pénzért, salátaként kapható a tyúkhúr, a gyermekláncfű, a cickafark, a csalánlevél, később a porcsin. Ezek a kertben is kíméletet érdemelnek – persze bizonyos korlátok között kell őket tartani.

Sokat a szépségéért érdemes meghagyni. A ligeti zsálya, a festő pipitér, a szamárkönyér, a vadbükköny szépen elfér az évelőágyásban; a katáng, a sokféle hölgyalm, oroszlánfog, vadmurom, cickafark öntözés nélkül is virít egész nyáron. A múlt század elején a Budai-hegység rétjein még kaszálni lehetett a májusi margarétát, a magyar zergevirágot. Ezeket a piacokra hordták, ki is pusztultak már, de a kertekben újra megtelepíthetők. Minden virágzó növény hozzájárul a biodiverzitás, az „életgazdagság” fenntartásához a folyamatos és változatos nektárkínálattal, virággporral, a rovarvilág megtartásával.

Az utóbbi évek szélsőségesen meleg nyarain azt is megtapasztalhattuk, hogy a siralmas képet nyújtó, gondosan gyomirtózott kukorica- és napraforgó-maradványok mellett az eredeti növényzet, a szárazságtűrő, honos fajokból álló erdősávok, rétek, rézsűk alig mutatták az aszály jeleit. A természetes növénytakaró, és persze a vele együtt élő állatvilág képes a klímaváltozáshoz alkalmazkodni, a fajok lassan kicserélődnek, vándorolnak a szárazság elől – ha van összeköttetés, zöld folyosó számukra, ahol ezt megtehetik a saját ritmusukban.

A természetes kertben a gyeppeltépése is egyszerűbb. Ha rendszeresen kaszálunk egy területet, ott előbb-utóbb rét lesz, a termőhelynek megfelelő virágokkal tarkítva. Az erősen taposott helyeken pitypang, cickafark, útifű, a nedves, árnyékosabb részeken százszorszép, libapimpó bújik meg a sokféle-fajta fű között.

A gyomok közül mindig az jelenik meg a földön, az terjed el a többiek rovására, amelyekre a talajnak éppen szüksége van. A csalán, a vérehulló fecskefű a túl sok nitrogént tudja feldolgozni, semlegesíteni, máshol a pillangósok meg éppen hogy megkötik a gyökereiken élő baktériumok segítségével a levegő nitrogénjét, és azt hagyják hátra a talajban. A bolygatott földek hatalmasra nő, rettegott gyomnövényei: a parlagfű, a libatop, az ürömfélék nagy zöldtömege visszamarad a talajban, értékes humusszá bomolva regenerálja azt.

Aki komposztál, az a háztartási hulladék közel harmadát visszajuttatja a természetes körforgásba. Ezzel nemcsak a növényeit táplálja, hanem a szén-dioxid-kibocsátás csökkentéséhez is hozzájárul

---

Ha ki nem csíráznának, a szél kiszáritaná, elvinné a termőréteget. Maradványaikkal szinte megágyaznak a következő életközösségnek, az évelő vadvirágoknak, majd a fűveknek, és pár év alatt újra a rétek virágos takarója kerül a földre, ha az ember – egy-két kaszálással óvatosan irányítva a folyamatokat – a növényekkel együtt gyógyítja a felszagattott tájsebeket.

Semmi sem csírázik hát hiába: méhlegelő, zöldtrágya, talajtakaró lesz a gyomokból is a maga idejében. És mennyi gyógynövény van közöttük! Nemcsak az embernek, állatnak, a szomszéd növényeknek fontos a gyógynövények jelenléte, hanem a talajt is képesek gyógyítani, éltető humusszal gazdagítani, ha már a komposztot is dúsítjuk, beoltjuk velük! De hogyan is történik ez a biokertben?

KOMPOSZTÁLJUNK!

„...az igazi kertész nem virágot nevel, hanem a talajt, a földet ápolja. Beássa magát a földbe, s mindazt a látványt, ami fölötté van, átengedi nekünk, henyélő mihasznáknak. A földbe merülve él. A komposztrakásban állít magának emlékművet. Az édenkertbe lépve mámorosan szippantana egyet a levegőből, mondván: Istenemre, ez aztán a humusz! Úgy hiszem, el is felejtene gyümölcsöt szakítani a Jó és Gonosz tudásának fájáról, inkább azon mesterkednék, hogyan csenhetne el a Teremtőtől legalább egy talicskára való földet.”

Karel Čapek : A szenvedelmes kertész

Valóban: tavasszal először a föld illatát érzi meg az ember, amikor a látható világban még semmi nyoma a kikeletnek... Ez többnyire a nagy tavaszi ablaktisztítások, takarítások idején történik meg, körülbelül akkor, amikor a velünk telelő madarak is elkezdik a fészek tisztogatását, a területek kijelölését. Szinte hallani lehet, ahogy halk pattogással, lassan szárad a tavalyi avar, amelyet persze a biokertész nem gyűjt össze ősszel, hanem takaróul hagyja a hunyorok, krókuszok, jácintok fölött. A legtöbb levél pókhálónak vékonyodik, szinte elporlad tavaszra, csak a tölgy, a platán, a dió őrzi még a formáját; de ezeket is lehet komposztálni, csírázástgátló anyagaik szépen elbomlanak egy év alatt a halom belsejében.

Amikor már mocorogni kezdenek az első kis zöld dárdák, a tavaszi hagymások hajtásai, itt az ideje összegereblyézni a maradékot. Csak a sövény alatt, bokrok sűrűjében hagyjuk meg éveken át. A virágbimbók között persze az ember inkább a tűzujját használja, és közben többször is eltemeti a metszőollót, amellyel a tavalyi évelő virágok korhadt szárait vágja vissza menet közben, és a szinte tövig visszafagyott izsópot, rutát, zsályát aprítja. Szép kis halmot lehet ebből a nyesedékből, korhadt avarból összehordani. De ez magában túl száraz, fás, lassan bomló anyagot adna, ezért a valódi, szépen összerakott márciusi komposztdomb még más adalékokat is kíván. Valahol gyűlik már egy hordóban a fahamu, kis kupacban a zöldségtisztítás maradéka, krumplihéj, almacsutka, kávézacc, teafű, tojás héj, amelyek viszont magukban túlságosan is könnyen bomlanának, nyirkos tavaszon felmelegedve inkább rothadásnak indulnak. Szerencsére a rigók lelkesen „kukáznak” benne, így is lazítják, forgatják a konyhából kikerülő hulladékot. A sövény igazítása, a gyümölcsfák metszése során összegyűlt, ceruzánál vékonyabb gallyakat, a kelbimbó szárát előbb össze kell aprítani, hogy nagyobb felületen érintkezzen a levegővel.

Amikor már minden összegyűlt a kert tavaszi nagytakarítása során, kezdődhet a domb összerakása. A komposzt helye többnyire a kert árnyékos sarkában, fák, bokrok takarásában van, lehetőleg bodzabokor borul fölője, hiszen annak lehulló lombja is értékes anyagokkal gazdagítja a halmot és a rágcsálókat is elriasztja. A talajba húzódva ott várakoznak a lebontást, feldolgozást végző apró szervezetek, amelyek majd

sorban, a kellő időben előbújnak. A sokféle adalékot vegyesen rétegezve rakja fel a gazda, csinos csonka gúlvá lapogatva a halmot; beledolgozza az előző évek feketére érett, kirostált komposztjának maradékát is, mert ezzel szinte beoltja azt a lebontást végző szervezetekkel.

Aztán néhány hét múlva kezdheti felhalmozni újra a fűkaszálékot, a kihúzott gyomokat, magszárba ment zöldségeket, virágszárakat, a sövény leveles nyesedékét, hullott gyümölcsöt – ahogy a kert kínálja sorban a maradékokat. A konyha és a komposzt közötti ösvény van a legjobban kitaposva minden biokertben, ennek mentén érdemes a fűszernövényeket is elültetni, hogy amikor kivisszük a vasárnapi ebédhez felaprított zöldségfélék hulladékát, visszafelé a készülő levesbe ne felejtünk el a lestyán, a tárkony, a borsika vagy a kakukkfű bokráról néhány ágacska szakítani.

Aki komposztál, az a háztartási hulladék közel harmadát visszatartja, fenntartható módon hasznosítja, a szerves anyagot nem hagyja elpusztulni, elégni, elrohadni, kikerülni a természetes körforgásból. Komoly mértékben hozzájárul hát a szén-dioxid-kibocsátás csökkentéséhez.

Úgy tűnik, tényleg van valami Čapek vélekedésében:

„A gyöngyvirág, a rózsza meg efféle úgyszólván csak a dilettánsoknak való, a kertész öröme-boldogsága mélyebben, a föld méhében gyökerezik. A kertészből holta után nem virágillattól mámoros pillangó, hanem a termőföld minden titokzatos, nitrogéndús és gyökér átszötte gyönyörében dúskáló gijisza lesz...”

A komposzt átforgatásának, rostálásának másik jó időpontja valamikor augusztusban van, akkor a kertben egyébként is szinte megáll az élet. A legrégebbi, már csaknem földdé érett komposztból kap a frissen áttelepített vagy csak kissé megritkított szamócaágyás, a levendulatóvek közé, a ribizlibokrok aljába is lehet hordani belőle. Ahogy a tavasszal megkezdett rakást ilyenkor átforgatjuk, keverednek benne a különböző rétegek. Száraz nyarakon érdemes közben meg is öntözni a kupacot. Ha nincs állati trágya, csak a tojáshéj adja a meszet és a kályhából kikutort fahamu a káliumot, akkor a komposzt földdé éréséhez két-három évre is szükség lehet – de hát idő van. Csupán az első két évet kell kivárni, utána csak vándorol körbe a három kupac, ahogy átlapátoljuk őket. A virágoskert, a fűszernövények, az öntözést alig igénylő, cickafarkkal, herefélékkel, százszorszéppel vegyes pázsit számára elegendő is ennyi tápanyag-visszapótlás.

Ma már a biokertészek is több iskolát alapítottak, mindegyik ágazatnak, módszernek megvannak a hívei, elszánt specialistái – de abban megegyeznek, hogy a jó komposzt érleléséhez, „fűszerezéséhez” gyógynövényekre is szükség van. Ezeket egészen kis mennyiségben, titokzatos receptek alapján adják a felhalmozott szerves anyagokhoz, mindenki a saját, csalhatatlan módszere szerint. Hatféle, Európában mindenütt közönséges, de csodálatos hatású gyógynövényből készül a titkos adalék. Mélyre gyökerező, kesernyés tejnedvű pitypang, haragoszöld, erős szövetű csalán, illóolajokban gazdag cickafark, meleg vaníliaillatú macskagyökérvirág, szelíd kamilla és kemény, szívós tölgyfakéreg együttesen adja a növények egészséges fejlődéséhez, a komposzt éréséhez szükséges hatást.

A fuldai kolostorban a szárított gyógynövények pora tejcukorban, mézben tartósítva kerül apró adagokban az üzletbe. Egy kancsó vízben oldják fel, amellyel beöntözik a komposzthalmot. A parányi mennyiség nem lenne elegendő, ha tisztán a fizikai síkon működne az élővilág is, ahogy leegyszerűsített, materialista gondolkodással vélekedhetnénk az eljárások hatékonyságáról.

A NÖVÉNYEK SZAPORÍTÁSA

„...amikor puha héján átmelegített a nap, és esőtől duzzadt csírájához lágyan odafeküdt a föld, a kukoricaszem felébredt.
Elindult benne valami titokzatos reszketés, ami nagyobb volt mindennél, amiért volt és lett minden; elindult benne a Teremtés lüktetése: az Élet.
A kis kukoricaszem élni kezdett. Szétfutott benne a szeretet melege, és engedni kezdett a téli zsugoriság keménységére.
A kemény szem megpuhult, lisztje tej lett, héja bölcső, és rügyező kis csíra indult el a Nap felé...”

Fekete István: Egy szem kukorica

Fekete István agronómus volt, pontosan ismerte a kukoricatermesztés minden fortélyát, de azt is tudta, hogy az ember csak dajka az élet folytonos újjászületésénél.

A magban csodálatos módon elrejtett információ, a beleírt törvény rendelkezése szerint a magból kifejlődött növény újra „testet ölt”, akár csak néhány hónapra, mint nálunk a kukorica, akár hosszú évekre, mint a fák. De egyedi élete során felvesz környezeti hatásokat, az ivaros szaporodás révén új kombinációkba rendeződnek a gének az örökítő anyagon belül, és minden egyes újonnan megérett mag sajátos, soha nem volt képességeket, terveket rejt magába a jövőre nézve. És ez is egy fontos gondolat: a mag valóban a jövő számára terem! Megújulva, tiszta lappal indul minden csíra, és újrakezdődik vele a faj élete. A tőosztás, a dugványozás, a bujtás konzerválja, rögzíti az adott evolúciós pillanatot, így megtartja, megsokszorozza ugyan a valami okból kiváló tulajdonságú egyedeket, de hát időközben a környezet is változik.

Egészen megható látvány egy késő őszi, arasznyi kis parlagfű, ahogy igyekszik szűkre szabott életidejében legalább pár száz új magnak életet adni, a „rendes”, tavasszal született nagy testvér több tízezres teljesítményét meg sem közelítve. Ám ezek a magvak is képesek lesznek akár harminc évig is a föld alatt várakozni egy jó kis útépítésre vagy csak egy alapos mélyszántásra, és talán egy jobb világban ébrednek. A „faj”, a parlagfű új testet ölt, szaporodik, sokasodik és betölti a Földet... A parlagfű soha nem terjedt volna el ilyen mértékben, ha nem magvakkal szaporodik, de így a gének sokaságának variációi, a környezet szelektációs nyomása révén képes volt megváltozni, alkalmazkodni a magyarországi klímához.

Ezért szeretik a biokertészek a magvetést, és amit csak lehet, saját magból vetnek újra, így a faj lassan megszokja a környezetet, kialakulnak újra a tájfajták a zöldségekből, a gyümölcsökből. A házikertben még könnyebb ezt megtenni, mint az árutermelő gazdaságokban, hiszen itt nem szempont az egyszerre érés, a gépi betakarításhoz nélkülözhetetlen azonos magasság, növekedési erély. A biodiverzitás, az életgazdaság a biokertben a növény- és állatfajok nagy számában is megmutatkozik, de ez egy másik szintje a sokféleségnek, a szabad beporzásból származó magvak utódaiban a gének sokasága jelenti a biztonságot, így tud a növény a változó éghajlathoz is alkalmazkodni.

A szerző, Lechner Judit a saját biokertjében

A MAGVETŐ FELELŐSSÉGE

Amikor a tavaszi kertben az ágyások szépen elgereblyezett földje készen várja a magvakat, palántákat, a kertész szabadon eldöntheti, mit is választ a boltok zavarba ejtően gazdag kínálatából. De valóban jól választunk, ha a legkorábbi, legnagyobb hozamú, bőségesen termő fajtákat keressük? A nemesítés évtizedek óta a nagyüzemi termesztés számára dolgozik, a hatalmas termés ára a nagy tápanyagigény, ez megzavarja a növény harmonikus fejlődését, meghívást jelent a kórokozóknak, kártevőknek, vegyszeres növényvédelemre kényszerítve a gazdálkodót. Ha sikerül is a termést megvédeni, sokszor jön a csalódás: igaz, hogy nagyméretű, egyszerre érik, jól szállítható, sokáig eltartható, de az íze meg sem közelíti a régi fajtákat! Ha hibrid (F1 jelölésű) magot vásároltunk, újravetni nem is érdemes a magját következő évben, hiszen ezeknek a génállománya nem stabil, az utódok kiszámíthatatlanul visszaütnek az egymástól is távoli ősökre. Persze a vetőmagtermelőnek ez a legjobb üzlet, minden évben újra eladhatja a magjait.

De hol vannak a régi tájfajták, amelyek egy-egy falu határában alakultak ki évtizedek türelmes válogató, nemesítő munkája során? Az ember és a természet együtt munkálkodása révén mindenki maga végezte a kertjében, földjén a kultúrnövények „megszelídítését”: a növény lassan felvette magába a környezet alakító hatását, a leginkább oda való egyedek génállománya öröklődött tovább, az ember pedig a maga ízlése szerint válogatta ki a szaporításra érdemesnek tartott változatokat. Ezek a „nevenincs” tájfajták aztán a családban öröklődtek, a szomszédok között cserélődtek; és biztonságosan teremtek vegyszeres növényvédelem nélkül is. Sok elveszett már közülük, hiszen ma már a falusi kis veteményeskertek is eltűnőben vannak. Ám a tápiószelzei génbank féltve őrzött tételeiből újra lehet indítani a honosítást, hiszen a valamikori begyűjtés helye ismert: ha a közelből származó fajta magjából kérünk, bizonyára könnyen visszatalál a tájba. Aztán kezdődhet újra a honosítás türelmes munkája, hiszen a klíma is változóban van, a talajok se olyan egészségesek már a műtrágyázás, gyomirtózás szermaradványai miatt. Viszont az újra megtalált régi ízek, az egészséges, ellenálló növények kárpótolnak a termésmennyiség esetleges csökkenése miatt. Ahogy népdalaink, táncaink is életre kelhetnek a kottatárakból, úgy hozhatók vissza a mai biokertekbe a valamikor ott megszületett, gazdag változatosságú tájfajtáink is.

A gyümölcsösbe is érdemes régi magyar fajták csemetéiből választani!

Milyen különös is, hogy a növény egyetlen rügye tartalmaz minden információt arról, ahogy növekednie kell, és a dajkaként használt vad alany gyökere által felszívott tápanyagból a „nemes” fára jellemző korona fejlődik! Hol van valójában a növény énje, mik a határai? Különösen az almafélék családjában jellemző, hogy nemcsak saját magoncára, azonos fajú vad alanyra oltva forr össze hosszú évekre a két különböző örökítő anyagot hordozó növényrész, de a birset galagonyára, a kajszit vadszilvára, az őszibarackot mandulára is eredményesen lehet szemezni. Egy-egy növény élete az időben véges, de így a fajta újabb és újabb fiatal vad alanyra oltva – elvileg – halhatatlanná lesz. Az ember a fajtának már nevet is ad, szinte önálló személyiséggel ruházza fel, a Jonatán, a Vilmos körte, a Szomolyai cseresznye már nincs alávetve a múlandóságnak, mint egy közönséges magonc. De ne felejtjük el, hogy minden kiváló tulajdonságokkal bíró, értékes fajta szabad megporzásból származik, a milliányi különböző egyed közül emeli ki az ember a számára értékes fajtát. A klíma változásai, a talajok kimerülése, leromlása azonban egyre inkább megnehezíti a fajtává merevedett egyedekből álló ültetvények életét. A nemesítők számára folyamatos kihívás a változó környezeti feltételeknek megfelelni tudó, új fajták kiválasztása.

A génállomány gazdagsága a feltétele az új fajták keletkezésének. Minél több magoncot hagyunk szabadon kicsírázni, felnövekedni, termést hozni, annál biztosabb a faj fennmaradása. A Jonatán előbb-utóbb eltűnik, ha kikerül az ember gondoskodása alól, de az alma mint faj tovább él, és a környezethez való alkalmazkodás, a természetes kiválasztódás révén újra jó válaszokat ad majd a klímaváltozás, a környezetszennyezés, az újonnan megjelenő kártevők kihívásaira.

Hogy is csinálták a középkorban a ligetes, fás legelőkön a szórványgyümölcsösök folyamatos megújítását? Ha egy öreg gyümölcsfa elpusztult, hagyták egy szobányi területen felnőni a tüskés bozótot. Ennek védelmében sok gyümölcsfamagonc is kicsírázott, amit a madarak a környékről hoztak. Megvárták, amíg a magoncok termőre fordultak, és ha már kinőttek a bozótból, koronájukat a legelésző állatok nem érték el, kivágták a bozótot is alóla. Ha találtak jól termőt a magoncok között, azt meghagyták, ha nem, átoltották egy környékbeli, ízletes termésű fáról. Sokszor az oltáshoz értő emberek kedves meglepetést is okoztak így a legelő gazdájának. A nemes és a vad nem vált el szigorúan egymástól. Ehhez persze idő és türelem kellett, és – ami ma talán a legnehezebb – alázat, amivel a teremtett világ sokszínű csodáját szemléltek.

MŰVELJÜK ÉS ŐRIZZÜK!

„Fogta tehát az Úr Isten az embert,
és az Éden kertjébe helyezte,
hogy művelje és őrizze meg.”

Teremtés könyve 2,15

Ne felejtsük el: amikor Isten az embert az Éden kertjébe helyezte, kettős feladattal bízta meg. A művelésben a fenntarthatóság határát is túlléptük már, a Tudás fájának almájából jó nagyot haraptunk, az őrzésről pedig mintha megfeledkeztünk volna...

Mielőtt a biokertészek kitalálták volna az erjesztett csalánlét, a rovarriasztó ürömteát, a gombákat visszaszorító zsurlófózetet, a kakukkfű már régen ott szorgoskodott a sziklákön a humuszréteg megőrzésén, a pitypang szellőztette a talajt, táplálta a méheket. Kitől kapták a törvényt, ami munkál bennük az egész élővilág javára?

Különös, bármilyen kiváló készítmény, gyógyszer, amit az emberi zsenialitás megalkot, ha fel nem használjuk, előbb-utóbb elavul, lejár a szavatossága, ráadásul veszélyes hulladékként végzi. Már a gyártás során is mennyi a felesleg, a melléktermék, és aztán a használónál jelentkező mellékhatás! Kiszakítva egy-egy hatóanyag az életösszefüggésekből talán nehezebben tud szót érteni a teljes, élő szervezettel?

A cickafark parányi laboratóriumában évről évre, az évmillió receptet követve, megbízhatóan azonos összetételben épül újra az illóolajok sokasága, és ugyanúgy segít ma is, mint a trójai háború idején. Végtelen alázat és bizalom ébred az emberben, ha valamit is megsejt a világot megalkotó bölcsesség működéséből.

A több száz évvel ezelőtt leírt megfigyelések többnyire ma is helytállóak. Talán kevesebbet értettek, de ösztönösen többet éltek át a természet törvényeiből a nagy „felvilágosodás” előtt élő elődeink. Mi, mai emberek örökösei vagyunk a felhalmozott emberi tudásnak és a hagyományban megőrzött ősi bölcsességnek egyaránt.

A mi felelősségünk, hogy fenntartható módon műveljük és megőrizzük egészségben, életgazdagságban a kertjeinket, földjeinket a következő nemzedék számára. Az emberiség történetében azonban még soha nem volt olyan kihívás, mint ma, hogy a megmaradás érdekében a termelésben, a fogyasztásban visszalépésre, önmérsékletre lenne a legnagyobb szükség, hiszen nemhogy elértük, de már túl is haladtuk a Föld biológiai eltartó képességének határait! Tartós egyensúlyra kell hát berendezkednünk, hiszen a fejlődés, a növekedés korszaka véget ért. A biogazdálkodás választása ezért ma már morális kérdés. Talán Herman Ottó talált rá a legpontosabb kifejezésre a madarak hasznáról és káráról írt könyve előszavában: valóban értelemből fakadó szeretet az, amire szüksége van a jövő magyar kertészeinek...

„Jól tudod, te édes Népem, hogy csak
értelem és szorgalom árán tarthatod
meg hazádat, hogy számbeli csekély
voltodat csak eszed pallérozásával pó-
tolhatod meg, hogy értelemből fakadó
szeretettel kell közeledned mindannyiunk
szülőanyjához, a természethez, mely
alkotó, de romboló hatalmánál fogva
is oktat, vezérel, hogy megtalálhasd
magad és családod kenyerét, hazád
földjén boldogulásodat.”

– Herman Ottó

A Greenpeace független nemzetközi környezetvédő szervezet, mely kitartóan, látványosan, bátran és mindig erőszakmentesen hívja fel a figyelmet a globális környezeti problémákra – és azok megoldásaira. Aktívan cselekszik a pozitív változások kivívásáért, egy élhető és békés jövő érdekében.

greenpeace.hu

